

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ  
АБУ РАЙҲОН БЕРУНИЙ НОМИДАГИ  
ШАРҚШУНОСЛИК ИНСТИТУТИ  
МАХПИРАТ НОМИДАГИ ЎРТА ОСИЁ ХАЛҚЛАРИ  
ТАРИХИ ИНСТИТУТИ

Маҳмуд ҲАСАНИЙ  
Каромат ҚИЛИЧЕВА

# ФИЖДУВОНИЙ ИЛМ АҲЛЛАРИ ХОТИРАСИДА

Тошкент  
Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси  
«Фан» нашриёти  
2003

Хожа Абдухлолиқ Ғиждувоний (1103–1179) Ўрта Осиё халқлари маданияти тарихида ўзидан ўчмас из қолдирган, Хожагон тариқатининг ривожига улкан ҳисса қўшган, йирик мутасаввиф олим ва шоирдир. Унинг таълимоти асосида Нақшбандия тариқати вужудга келган. Орадан асрлар ўтишига қарамай Ғиждувонийнинг ҳаёти ва фаолияти олимларни қизиқтириб келмоқда. Қўлингиздаги рисолада ўтмиш олимларининг Ғиждуво – ний ҳақидаги фикрлари жамланган.

Рисола кенг китобхонлар оммасига мўлжалланган.

Масъул муҳаррир: М.М. ХАЙРУЛЛАЕВ,

ЎзР ФА академиги

Илмий муҳаррир: Ҳ.Н.БОБОБЕКОВ, тарих

фанлари доктори

Муҳаррир: Умурзоқ ҳожи Зокир ўғли

Тақризчилар:

Ҳ. ИСЛОМИЙ, филолгия фанлари номзоди.

М.РАЗЗОҚОВА, тарих фанлари номзоди.

Р 4702620202 – 3 – 666 рез. 2003  
14355(04) – 2003

ISBN 5 – 648 – 02896 – 2

**(С) Ўзбекистон Республикаси  
Фанлар Академияси**

**«Фан» нашриёти, 2003.**

**(С) Махпират номидаги Ўрта  
Осиё халқлари тарихи  
институти.**

**(С) Маҳмуд Ҳасаний, 2003.**

## ГИЖДУВОНИЙ ИЛМ АҲЛЛАРИ ХОТИРАСИДА

Ўзбекистонда ҳар йили ўтмишда яшаган улуғ олимлар, дин ва давлат арбобларининг тўйларини ўтказиш улуғ анъанага айланиб бормоқда. Имом ал-Бухорий, Аҳмад ал-Фарғоний, Абу Мансур ал-Мотурудий, Бурҳонуддин ал-Марғиноний, Аҳмад Яссавий, Баҳоуддин Нақшбанд, Маҳмуд аз-Замахшарий, Занги Ато каби қатор зотларнинг улуғ тўйлари бунга мисолдир. Мана, бу йил эса Хожа Абдулхолиқ Гиждувонийнинг (1103–1179) 900 йиллик тўйини нишонлашга катта тайёргарлик кўрилмоқда.

Аждодларимизнинг ибратли ҳаётларини ўрганиш ва илмий меросини тадқиқ этишга Президентимизнинг ўзлари бош-қош бўлмоқдалар. «Мустақиллигимизнинг дастлабки кунларидан, — деб ёзган эди И.А.Каримов, — аждодларимиз томонидан кўп асрлар мобайнида яратиб келинган ғоят улкан, бебаҳо маънавий ва маданий меросни тиклаш давлат сиёсати даражасига кўтарилган ниҳоятда муҳим вазифа бўлиб қолди».<sup>1</sup> Ана шундай бебаҳо мерос қолдирган зотлар сирасига, албатта, Гиждувоний ҳам киради.

Абдулхолиқ Гиждувоний 1103 йилда Гиждувонда туғилди. Аввало Гиждувонда, сўнг Бухорода таҳсил олди.<sup>2</sup> 22 ёшида Бухорода ўша даврнинг йирик олими ва мутаасаввифи, Хожагон тариқатининг асосчиси Хожа Юсуф Ҳамадоний (1048–1140) билан учрашади ва Хожагон тариқатининг усулларини мукаммал эгаллайди. Кўп ўтмай ўзи ҳам йирик мутасаввиф олимга айланади.<sup>3</sup>

Гиждувоний илм — маърифатни ёйиш, комил инсонни тарбиялаш, қўл меҳнати билан кун кўриш, ҳаромдин қочини каби фазилатларни элга сингдиришга ҳаракат

---

1. И.А.Каримов. Ўзбекистон XX аср бўсағасида. Т., «Ўзбекис-тан», 1997, 137 — бет.

2. Қаранг: Хожаи Жаҳон — Хожа Абдулхолиқ Гиждувоний. Таржимонлар М.Ҳасаний, Г.Музаффарова. Т., «Навруз», 1994.

3. М.Ҳасаний, М.Раззоқова. Хожа Абдулхолиқ Гиждувоний. «Мозийдан садо» журнали. 2002, № 1, 24 — бет.

қилди. У ўз пири Хожа Юсуф Ҳамадоний ҳақида ёзган «Мақомоти Хожа Юсуф Ҳамадоний» ёки бошқача «Рисолайи соҳибиййа» («Дўстлик рисоласи») номи билан аталадиган китобида пирининг покиза ҳаёт тарзини баён қилиб, ундан ибрат олишга чақирди. Жумладан у шундай ёзган эди: «Пиримиз этик тикар ва деҳқончилик қилар эдилар. Худойи таъоло нимаики берса, камбағалларга, бевалар, етимлар, мусофирлар, беморлар, бола чақаси кўп кишиларга берар эдилар».

Ғиждувоний «Рисолайи васоё» («Насихатлар рисола – си») ёки бошқача «Одоби тариқат» («Тариқат одоблари») номи билан аталадиган рисоласида эса нафсга ҳоким бўлиш, халққа меҳрибонлик қилиш, илм ўрганишга ин – тилишни тарғиб қилади. Унда, жумладан, шундай дейи – лади: «Олий ҳиммат бўл, Худойи таъоло сенга нимаики берса, Худо халқига инсор қил. Бахиллик ва ҳасаддан узоқ бўлгинки, бахил ва ҳасадчи қиёмат кунини дўзах оловидан бўлади. Доимо халққа насиҳат қил. Ким ичиб, кам еб, кам ухлаб, кам гапир. Илм кидиришдан бир қа – дам ҳам узоқлашма».

Ғиждувоний Хожагон тариқатининг ривожига улкан ҳисса қўшди. Устози Юсуф Ҳамадоний бу тариқат бў – йича мурид амал қилиши керак бўлган «ҳуш дар дам» (ҳар бир нафасни ҳушёрлик билан ўтказиш), «назар дар қадам» (қадамни ўйлаб босиш), «сафар дар ватан» (ватан ичра сафар қилиш) ва «хилватдор анжуман» (одамлар ичида ўзини эса илватдаги каби тутим.) деган тўртта қоида баён қилган эди. Ғиждивоний бу тўртта қоидага «ёдкард» (Аллоҳ номини ёдда такрорлаш), «бозгапшт» (қайтиш), «нигоҳдошт» (сақлаш), «ёддоншт» (ёдда тутиш) каби тўртта қоида қўшди.

Кейинчалик ўз тариқатига Юсуф Ҳамадоний ва Ғиждувоний таълимотларини асос қилиб олган Баҳоуд – дин Нақшбанд бу қоидаларга яна «вуқуфи замоний» (вақтдан воқиф бўлиш), «вуқуфи ададий» (сон, ададдан воқиф бўлиш), «вуқуфи қалбий» (қалбдан воқиф бўлиш) каби учта қоидаларни қўшди. Бу қоидаларнинг ҳар бири олам – олам мазмунга эгадир.

Ғиждувонийнинг минглаб шоғирдлари бўлган. У ўз таълимотини оғзаки тарғиб қилишдан ташқари, асарларида ҳам баён қилди. «Одоб тарихат» («Тарихат одоблари»), «Рисолайи соҳибийа» («Дўстлик рисоласи»), «Аз гуфтори Хожа Абдулхолиқ Ғиждувоний» («Ғиждувоний — нинг айтганларидан») рисоалари шулар жумласидандир. Ғиждувоний шеърлар ижод қилди ва шеърларида ҳам ўзининг инсонпарварлик ғояларини баён қилди, ватанни мақтади ва ёмонликни қоралади. Жумладан, у ўз ватани Бухоро ҳақида ёзади:

Мулке, ки заминаш ҳама анбарсорост,  
На мамлакати Хисраву Кайхусраву Дорост.  
Се бор бигашим ҳама рўйи замиро,  
Мулке, ки латиф асту шариф аст Бухорост.  
(Заминидан анбар ҳиди анқиб турган бир мулк бор,  
У на Хисрав, на Кайхусрав, на Дорода бор.  
Уч марта ер юзини айланиб чиқиб, кўрдимки,  
Латиф ва шариф мамлакат Бухоро экан.)

Душманга қарши ватанни ҳимоя қилиш ҳақида ёзади:

Бар дўст муборақим — у бар душман шум,  
Дар жанг чу оҳаним — у дар сулҳ чу мум.  
Андар таҳи кўҳи Ғиждувон манзили мост,  
Шамшири ду рўйа мезаним то дари Рум.  
(Дўстлар учун муборақмизу душманлар учун  
бахтсизлик,  
Жангда темирдекмиз, сулҳда мумдек.  
Манзимиз Ғиждувон тоғи этагидир,  
То Рум остонасигача икки томони кесадиған  
Шамшир казимиз).

Одамларга яхшилик қилиш кераклигини қуйидаги рубоийда тараннум қилади:

Чун меғузарад умр кам озорий беҳ,  
Чун меғиҳадат даст неғуқорий беҳ.

Чун киштаи худ ба дасти худ медаравӣ,  
Тухми, ки некутар аст агар корий беҳ.  
(Умр ўтар экан, кам озор бўлмоқ создир,  
Қўлингдан келар экан, яхши иш қилганинг создир.  
Ўз экканингни ўз қўлинг билан ўрар экансан,  
Яхшироқ бўлган уруғни экканинг создир.)

Гиждувонийнинг ҳаёти ва фаолиятига қизиқиш аср — лардан буён давом этмоқда. Ўтмишда яшаган олимлар ўзларининг тарих ва тазкира асарларида Гиждувоний ҳақида ёзиб кетганлар.

Қўлингиздаги рисолада ана шундай асарлар, улар ҳақидаги маълумотлар, Гиждувоний ҳақида келтирилган фикрлар йиғиб олинди ва таржима қилиб берилди.<sup>1</sup> Мазкур маълумотлар Гиждувоний, унинг пири ва саф — дошлари ҳаётини ва фаолиятини ёритишда ўз қимматига эга деб ўйлаймиз.

*Маҳмуд ҲАСАНИЙ,  
Каромат ҚИЛИЧЕВА.*

---

1. Тарихий асарларда унинг вафоти турлича кўрсатилган, ҳозирда 1179 йил вафот йили днб қабул қилинди.

## МУҲАММАД ПОРСО ГИЖДУВОНИЙ ҲАҚИДА

Тўлиқ исми Муҳаммад ибн Муҳаммад ибн Маҳмуд ал — Ҳофиз ал — Бухорий (1348 — 1420) бўлмиш бу зот Ба — ҳоуддин Нақшбанднинг меҳр қўйган халифа, яъни ўринбосарларидан бири эди.<sup>1</sup> Баҳоуддин Нақшбанд: "Бизнинг вужудга келишимизнинг сабаби Муҳаммад Порсонинг зуҳури эди", — деган эдилар. Мадина йўлида касалга чалиниб қолганларида эса Муҳаммад Порсога қараб: "Хожагонлардан бу заифга нимаики етган бўлса, бу омонатларнинг ҳаммасини сенга топширдим, уларни Ҳақ субҳонаҳу халқига еткиз", — деган эдилар. Ёки: "Биздан сўнг кимки бизни орзу қилса, Муҳаммад Порсога назар қилсин", — деган эдилар.

Ҳазрати Баҳоуддин вафотларидан аввал Муҳаммад Порсонинг ўз ўринларига тайин қилган бўлсалар — да, би — роқ у ўзидан ёши улутроқ бўлган Хожа Алоуддин Ат — торга бу вазифани топширади.

Муҳаммад Порсо ўзи билан ҳампира бўлган Мавлоно Яъқуб Чархий (вафоти 1447) билан мустаҳкам ижодий алоқада бўлади. Порсо ўз ҳурмати ва эътиқодининг из — ҳори сифатида "Рисолайи қудсия" ("Муқаддас сўзлар ҳақида рисола") асарини ёзиб, Баҳоуддин Нақшбандга бағишлайди. Мавлоно Яъқуб Чархий эса бунга жавобан "Рисолайи унсия" ("Ўзаро дўстлик ҳақида рисола") аса — рини ёзиб, у ҳам бу асарини Баҳоуддин Нақшбанд билан бўлган муносабатлари баёнига бағишлайди. Порсо ва Чархийнинг ёзган ўнлаб асарлари ЎзФА Шарқшунослик институтининг қўлёзмалар хазинасида сақланмоқда.

Муҳаммад Порсо "Рисолайи қудсия"да Баҳоуддин Нақшбанд томонидан айтилган нақшбандия сулукига оид сўзларни кенг шарҳлаб беради. Зеро, Баҳоуддин Нақш — банд томонидан айтилган ўзи қисқа, маъноси чуқур

---

<sup>1</sup> М.Ҳасаний. Хожа Муҳаммад Порсо. Маънавият юлдузлари. Сўзбоши муаллифи ва масъул муҳаррир М.М.Хайруллаев. Т., «Фан», 1999

қудсий калималарни ҳамма ҳам осонгина тушуна бермас эди. Порсо суҳбатларда ўз пиридан эшитган бу қудсий калималарни ён дафтарига ёзиб олар ва асраб қўяр эди. Баҳоуддин Нақшбанднинг қудсий калималари Муҳаммад Боқирнинг "Мақомоти Хожа Баҳоуддин Нақшбанд" китобида алоҳида жамланган. Бу асар "Баҳоуддин Балогардон" номи билан нашр этилган.<sup>1</sup> Порсонинг мазкур рисоладан асосий мақсади ўзи йиғиб юрган Хожа Баҳоуддиннинг қудсий калималарини толибларга тушунтириб беришдан иборат эди.

Муҳаммад Порсо тафсир, ҳадис, тасаввуф ва бошқа илоҳий илмларга оид "Тафсири Қуръон", "Рисолаи маҳбубия" ("Маҳбубга аталган рисола"), "Рисолаи кашфия" ("Кароматлар ҳақида рисола"), "Авсофи қудсия машойихи тариқат" ("Тариқат машойихларининг қудсий сифатлари"), "Силсилаи тариқи хожагон" ("Хожагонлар тариқатининг силсиласи") ҳамда бошқа ўнлаб асарнинг муаллифидир.

Муҳаммад Порсо ижодида унинг "Фасл ул-хитоб би-васл ил-аҳбоб" ("Дўстларга етишишда оқ ва қора — ни ажратувчи китоб") номли асари алоҳида ўрин тугади. Бу асар тасаввуф борасида тўлиқ маълумот берувчи манбалардан биридир. Унда Ислом ақойиди, ибодат, шариат, тариқат аҳкомлари атрофлича ёритилган.<sup>2</sup> Унинг яна бир аҳамиятли томони шундаки, унда турли оқимлар, уларнинг нотўғри фикрлари батафсил ёритилган. Китобнинг "Фасл ул-хитоб" ("Оқ-қорани ажратувчи") деган номи ҳам шундан далолат беради.

Асарда ўтмишда яшаган улуғ олимлар ва машҳур шайхларнинг ҳаёти, уларнинг у ёки бу соҳада билдирган фикрлари, бу фикрларнинг нечоғлик тўғри ёки нотўғри эканлиги баён қилинади. Унинг мундарижасига назар

---

<sup>1</sup> Баҳоуддин Балогардон. Таржимон М.Ҳасаний. Т., «Ёзувчи», 1993.

<sup>2</sup> Ш.Бобохонов, А.Мансур. Нақшбандия тариқатига оид қўлёз — малар фикристи. Т., «Мовароуннаҳр», 1993, 15 — 6.

солинса, 524 та масала баён қилинганини кўриш мумкин.

"Фасл ул—хитоб"да Порсо Юсуф Ҳамадоний ва унинг шогирди Абдулхолиқ Гиждувоний ҳақидаги фикрларни келтирган. Порсонинг Ҳамадоний ҳақидаги иқтибослари асарнинг "Ал—қавлу фи—т—тафаккур" ("Тафаккур ҳақида сўз") бобида келтирилган. Гиждувоний ҳақидаги фикрлари эса "Баъзи аз маноқиб ва шамойили Ҳазрати Хожагон" ("Ҳазрати Хожагонларнинг баъзи маноқиб ва шамойиллари борасида") деган бобида келтирилган. Қуйида шу икки бобдан таржималар келтирилмоқда.

### ТАФАККУР ҲАҚИДА СЎЗ

Ва Хожа имоми олим, орифи раббоний Абу Яъқуб Юсуф ибн Аййуб Ҳамадонийнинг, Аллоҳу таъоло руҳини муқаддас қилсин, қудсий калималарида ёзилгандур:

Сафар қалб кўзи орқали бўлур, қалб кўзи эса нафс ғалабаси орқали баста бўлур, баста (ёпиқ) кўз эса ҳеч нарсани кўрмас. Нафс хоҳиши (шаҳват)ни риёзат ҳукми билан аста—секин пасайтирмоқ ва йўқ қилмоқ лозимдур, токи қалб кўзидан ғафлат пардаси кўтарилсин, шунда қалб кўзи очилгай. Оламга қалб кўзи орқали боқиб, та—моша қилур. Жидду жаҳдни аввалгидан кам қилмагай, балки ҳар куни тоат вазифаларини зиёда қилиб боргай, шунда қалб янада иштиёқманда бўлур, қалб кўзи ва басийрат дийдаси кенгроқ очилур. Басийрат нурининг ошиши билан янада кўпроқ кўрувчи бўлгай. Оламнинг белги ва аломатлари кўзига ошкорроқ зоҳир бўлур... Бу манзил маърифатнинг бошланиш даражаси бўлиб, дари—рича очилган бўлур ва қанчалик мушоҳадани кўпроқ қилса, дари—рича шунчалик кенгроқ очилур... Сизгиларни жаҳон сувратларининг назорасидан қайтаргай, фикр ва андишани сувратдан озод қилур.<sup>1</sup>

---

<sup>1</sup> Муҳаммад Порсо. Фасл ул—хитоб. Т., 1912, 221—бет

## ҲАЗРАТИ ХОЖАГОНЛАРНИНГ БАЪЗИ МАНОҚИБ ВА ШАМОЙИЛЛАРИ БОРАСИДА

Ҳазрати Хожাগонларимизнинг, Аллоҳ таъоло уларнинг руҳларини муқаддас қилсин, баъзи маноқиб ва шамоийларини баён қилишга киришилгайким, дарҳақиқат хожাগонлар бандаликнинг йўли ва убудийят тариқининг комил кишиларидурлар. Улар нуруллоҳ оламидан фойда олувчилардур. Ҳар ким бу йўлнинг фойдасини камтарин ходимларидан бўлса — да, олса ва бу саноқатли зотларга эътиқодда бўлса, умиддурки, уларга нисбатан бўлган муҳаббат ва мутобаат (эргашиш) туфайли ўз мақсудига етгай. Бу азизларнинг йўллари Расул (с.а.в.) ҳамда саҳобаларнинг, Аллоҳу таъоло уларнинг барчасидан рози бўлсин, йўллари дир ва бидъат ҳам нуқсонлардан холийдур.

Уларнинг равиши (йўли) тўхтаб қолувчи ҳам эмас, бирор нарсага ўхшовчи ҳам эмас, балки ҳидоят нури, маърифат нурининг айна ўзи, аҳли суннат ва жамоатнинг эътиқоди, ҳақиқат изловчилар ва орифлар йўлининг нуридур. Ҳавоий нафс, шайтонга тобеъ бўлиш, фитна аҳли ва ботил кишилар, тақлид қилувчиларнинг тақлидидан омон сақловчидур. Яъни, Хожай Жаҳон хонадонининг халифалари ва машойихлари йўлидурким, Хожай Жаҳон, ҳақиқий шайх, ҳаққоний қутб, нурларнинг тулуви қилиш манбаи, сирларнинг махзани, маънолар ҳақиқатини кашф қилувчиси Ҳазрати Хожа Абдулхолиқ Гиждувонийнинг, Аллоҳу таъоло руҳини муқаддас қилсин, равиши (йўли) тариқатда ҳужжатадур ва барча гуруҳлар наздида мақбулдур. Ул зот доимо сидқу сафо ва Мустафо (с.а.в.)нинг шариат ва суннатига тобиъликка, бидъат ва ҳаводан қочишга интилганлар, ўзининг пок равишини айрилари кўзидан пинҳон тутганлар.

Нақл қилинишича, бир дарвиш Ҳазрати Хожанинг ҳузурларида: "Агар Худованди таъоло менга дўзах билан жаннатни танлаш ихтиёрини берганда эди, мен дўзахни танлаган бўлардим, негаки мен умрим давомида нафс хоҳишига юрмаганман, жаннат нафсимнинг муроди

бўлса, дўзах Ҳақ субҳонаҳунинг муродидир", — деди. Ҳазрати Хожа унинг сўзини рад қилиб дедилар: "Бан — данинг ихтиёр билан нима иши бор, қаерга бор деса, борамиз, қаерда тур деса, турамыз, бандалик шу, сен айтган нарса бандалик эмас".

Дарвиш: "Бу йўлда юрувчиларга шайтон ҳокимлик қила оладими?" — деб сўради. Хожа: "Нафсини бўй — сундирмаган киши ҳар қачон ғазабга тушса, шайтон унга эгалик қилади. Бироқ нафсига ҳоким бўлган кишида ға — заб бўлмайди, ғайрат бўлади, қаердаки ғайрат бўлса, шайтон у ердан қочади. Бу сифат шундай кишига насиб бўладики, у юзини Ҳаққа ўтирган, Ҳақ таъоло Китобини ўнг қўлида тутган, Расулulloҳ суннатларини чап қўлида тутган ва шу икки нарса орасидаги ёруғ йўлдан юрган бўлади.<sup>1</sup>

## АБДУРАҲМОН ЖОМИЙ ГИҶДУВОНИЙ ҲАҚИДА

Абдураҳмон Жомийнинг "Нафаҳот ул — унс мин ҳа — зорот ил — қудс" ("Муқаддас зотлардан эсан дўстлик шабадалари") асари Алишер Навоий илтимоси билан ёзилган бўлиб, унда машҳур тасаввуф шайхларининг таржимаи ҳоллари келтирилган. Алишер Навоий ўз устози ва пири Жомийнинг бу асарини ўзбек тилига таржима қилиб, керакли тўлдиришлар билан бойитиб, "Насоим ул — муҳаббат мин шамоил ул — футувват" ("Мардликнинг муаттар бўйларидан таралувчи муҳаб — батнинг майин шабадалари") деб атайди.

Тасаввуф адабиёти ҳамда машҳур шайхларнинг ҳаё — тини ўрганишда муҳим манба ҳисобланган бу асарга "Ламаҳот" номи билан шарҳ ёзилган, ўзбек тилига тар — жима ҳам қилинган. Кўплаб олимлар ўз асарларида ун — дан фойдаланганлар.

Жомий бошқа шайхлар қатори Гиждувоний ва унинг пири Юсуф Ҳамадоний ҳақида ҳам маълумотлар келти —

---

<sup>1</sup> Ўша китоб, 519 — б.

ради. Қуйида ана шу маълумотларнинг ўзбекча таржи — маси келтирилмоқда.

## ХОЖА ЮСУФ ҲАМАДОНИЙ

(сирлари муқаддас бўлсин)

Куныси Абу Яъқубдур. Олим, ориф, соҳиби аҳвол, улуғ атолар, каромат ва мақомотлар соҳиби эдилар. Ёш — лигида Бағдодога бориб, Шайх Абу Исҳоқ Шерозий мажлисларида ҳозир бўлдилар. Ишлари тараққий топди. Фикҳ ҳамда бошқа илмлар бўйича, хусусан, илми назар бўйича тенгдошларидан олдинлаб кетди. Шайх Абу Исҳоқ унинг ёшлигига қарамай, бошқа шогирдларига нисбатан ҳурмат кўрсатардилар. Бағдод, Исфаҳон ва Самарқандда кўплаб олимлардан ҳадис илмини ўргандилар. Сўнг барчасини тарк этиб, ибодат, риёзат ва мужоҳада йўлини ихтиёр қилдилар. Тасаввуфда унинг насаби Абу Али Формадийга етишади. Айтишларича, Шайх Абу Абдуллоҳ Жувайний ва Шайх Ҳасан Симноний билан ҳамсуҳбат бўлганлар.

(Ҳамадоний) Марвда (бир неча муддат) яшаганлар. Сўнг Ҳиротга келганлар. Бу ерда бироз истиқомат қилдилар. Марв халқи ундан Марвга қайтишни илтимос қилганлар. Марвга келиб, яна Ҳиротга қайтдилар, Сўнг яна Марвга қайтдилар ва йўлда 535/1140 йилда вафот этдилар. Вафот этган жойига дафн қилинди. Бироздан кейин Марвга кўчирилди. Мозорлари Марвда машҳур — дур.

Шайх Муҳйиддин ибн ал — Арабий ўзининг баъзи асарларида шундай ёзади: "602/1205 йилда Авҳалуддин Ҳомид Кирмоний Қуния шаҳарида менинг уйимда эди. У деди: "Мамлакатимизда Хожа Юсуф Ҳамадоний деган зот бўлиб, олтмиш йилдан буён шайхлик жойнамозида халқни Ҳақ йўлга даъват этиб келади. Бир куни ўз гўшасида ўтирган эди, кўнглида ташқарига чиқиш истаги пайдо бўлди. Унинг жумадан ташқари кунда ташқарига чиқиш одати йўқ эди. Чиқиш оғир келди, қаерга бориш кераклигини ҳам билмас эди. Уловга миниб, уни ихтиё —

рига қўйди ва Худойи таъоло қаерни хоҳласа, унга олиб борар, деди.

Улов уни шаҳардан ташқари олиб чиқиб, далага кирди. Вайрона бир масжидга етди. Шайх уловдан тушиб, масжидга кирди. Бир киши бошини қуйи солиб ўтирарди. Бироздан сўнг бошини кўтарди. Ҳайбатли бир йигит экан. Шайхга деди: "Эй, Юсуф, бир мушкул масала пайдо бўлиб қолди". Сўнг баён қилди. Шайх уни тушунтириб берди. Сўнг деди: "Эй, фарзанд, агар сенда бирор мушкул масала пайдо бўлиб қолса, шаҳарга бор ва мендан сўра, мени қийнама". Йигит Шайхга қаради ва деди: "Ҳар вақт менда шункил масала пайдо бўлса, ҳар бир тош мен учун Юсуфдур".

Шайх Ибн ал-Арабий ёзади: "Мен шу нарсадан билдимки, содиқ мурид ўз садоқати билан ўз шайхини ўзи томон ҳаракатга келтириши мумкин экан...".

Айтишларича, Бағдоднинг Низомиясида ваъз айтаётганларида Ибн ас-Саққо номли машҳур фақиҳ ўрнидан туриб, бир масалани сўради. Шайх унга: "Ўтир, сўзингдан куфр ҳиди келмоқда", эҳтимолки сенинг ўлимнинг ислом дини устида бўлмас", — дедилар. Шундан кейин бир насроний элчи сифатида Рум подшоси томонидан халифа ҳузурига келди. Ибн ас-Саққо насроний олдига борди ва суҳбатлашишни илтимос қилди. "Мен исломни қўйиб, сизларнинг динингизга кирмоқчиман", — деди. Насроний уни қабул қилди. У насроний билан Қустан-танияга кетди ва Рум подшосига етипти, насроний бўлиб, насроният билан ўлди. Ибн ас-Саққо Қуръонни тўлиқ ёд биларди. Ўлими олдидан ундан: "Қуръондан бирор нарса ёдингда қолганми?", — деб сўрадилар. "Қуйидаги бир оятдан бошқа ҳеч нарса ёдимда қолган эмас: "Руббама юваддул-лазийна кафарув лав конув муслимийна" ("Кофирлар борки, қани мусулмон бўлсам эди, деб орзу қилурлар").<sup>1</sup>

Хожа Юсуф Ҳамадонийнинг (Аллоҳу таъоло сирларини муқаддас қилсин) халифалари тўрттадур: Хожа

<sup>1</sup> Ал-Ҳажар, 2-оят

Абдуллоҳ Баррақий, Хожа Ҳасан Андоқий, Хожа Аҳмад Яссавий, Хожа Абдулхолиқ Гиждувоний (Аллоҳ таъоло барчасининг сирларини муқаддас қилсин). Хожа Юсуф — дан сўнг уларнинг ҳар бирлари (навбатма — навбат) даъват мақомида бўдилар. Бошқа халифалар эса адаб юзасидан унинг хизматида турдилар. Хожа Аҳмад Яссавий Туркистонга йўл олгач, барча дўстларни Хожа Абдулхолиқ Гиждувонийга тобеъ бўлишга далолат қилдилар. Сўнгги машойихлардан баъзиларининг рисоаларида шундай баён қилингандур.

### ХОЖА АБДУЛХОЛИҚ ГИЖДУВОНИЙ (азиз сирлари муқаддас бўлсин)

Уларнинг йўли тариқатда ҳужжатдур ва барча фирқаларда мақбулдур. Улар сидқу сафо ва мустафа (с.а.в.) шариати ва суннатига тобеълиқда доимий бўлганлар. Бидъат ва ҳаводан қочиш ҳамда унга қаршилиқ қилишга жидду жаҳд қилганлар. Ўзларинг пок равиш (йўл)ларини ғайрилардан пинҳон тутганлар. Дил зикри сабогини Ҳазрати Хожа Хизр (а.с.)дан олиб, у билан доимий машғул бўлганлар. “Ҳовузга кир, сувга шунги ва дингда “Ла илаҳа иллаллоҳу Муҳаммадун расулуллоҳ”ни айт”, — деган эдилар. Улар шундай қилиб, бу сабоқни олдилар, унга машғул бўлдилар ва кушойишлар топдилар. Ҳол аввалидан то ҳолнинг охиригача барча одамлар наздида мақбул ва мақтовга сазовор бўлдилар.

Шундан сўнг шайхларнинг шайхи, олим ва орифи раббоний Хожа Имом Яъқуб Юсуфи Ҳамадоний (Аллоҳу таъоло сирларини муқаддас қилсин) Бухорога келдилар. Хожа Абдулхолиқ уларнинг суҳбатларини топдилар ва уларда дил зикри борлигини билдилар. Улар Бухорода эканлар уларнинг суҳбатларида бўлдилар.

Айтишларича, Хожа Хизр уларнинг сабоқ пирлари, Хожа Юсуф эса суҳбат ва хирқа пири эдилар. Хожа Юсуфдан сўнг Хожа Абдулхолиқ риёзатга машғул бўлдилар ва ўз ҳолларини пинҳон тутар эдилар. Валоятлари

шу даражага етдики, намоз вақтида Каъбага бориб қай — тардилар. Шом вилоятида уларнинг муридлари кўп эди. У ерда хонақоҳ ва мажлис пайдо бўлган эди.

Ошуро кунларидан бирида кўпчилик одамлар Хожа — нинг ҳузурида ўтирган эдилар. Улар маърифатдан сўз айтар эдилар. Ногаҳон зоҳид сувратида, елкада хирқаси, қўлтигида жойнамози билан бир йигит кириб келди ва бир четга ўтирди. Хожа унга қараб қўйдилар. Бироздан сўнг йигит ўрнидан туриб: “Ҳазрати Рисолат (с.а.в.): “Итгақув фиросат ал — мўъмани фаиннаҳу йанзуру би — нуриллаҳи азза ва жалл”<sup>1</sup> деганлар, бунинг сири нима — да?”, — деб сўради. Хожа (Аллоҳу таъоло раҳмат қилсин) дедилар: “Бу ҳадиснинг сири шуки, зуннорни кесгайсан ва иймон келтиргайсан!”. Йигит: “Наъувзу биллаҳ,<sup>2</sup> менда қандай қилиб зуннор бўлсин!”, — деди.

Хожа Абдулхолиқ Ходимга ишора қилди. Ходим ўр — нидан туриб, йигитнинг хирқасини ечди. Хирқа остида зуннор кўринди. Йигит ўша онда хирқани кесди ва ий — мон келтирди. Ҳазрати Хожа шунда: “Эй, дўстлар, ке — линглар, биз ҳам мана шу янги иймон келтирган йигит каби зуннорларимизни қирқамиз ва иймон келтирамиз, у агар зоҳирий зуннорни қирққан бўлса, биз ботиний зуннорни қирқамизки, бу манманликдан иборатдур, у кечирилди, биз ҳам кечирилган бўлайлик!”, — дедилар. Ёронларда ажиб ҳолат пайдо бўлди, барчаси Хожанинг оёғига йиқилдилар ва тавбаларини янгиладилар.

Бир куни дарвишлардан бири Хожанинг ҳузурида: “Агар Худойи таъоло менга дўзах билан жаннатни тан — лаш ихтиёрини берса, мен дўзахни танлаган бўлур эдим, негаки мен умрим давомида нафснинг хоҳишига кирма — ганман, бу пайтда жаннатни танлаш нафснинг муроди, дўзах эса Ҳақ таъолонинг муроди бўлур эди”, — деди. Хожа Абдулхолиқ унинг сўзини рад қилдилар ва унга дедилар: “Бандада нима ихтиёр, қаерга бор деса, ўша

---

<sup>1</sup> Ҳадис: «Мўъминнинг фаросатидан қўрқинглар, чунки У азиз ва қудратли бўлган Алоҳу таъоло нури орқали қарайди».

<sup>2</sup> Наъувзу биллаҳ — Аллоҳдан паноҳ тилаймиз.

ерга борамиз, қаерда тур деса, ўша ерда турамиз, бан — далик шу, наинки сен айтган нарса!"

Дарвиш улардан: "Бу йўлда юрувчиларга шайтон ҳо — кимлик қила олдимиз?" — деб сўради. Хожа унга: "Агар бу йўлда юрувчи нафсини тўлиқ ўлдиролмаган бўлса, ҳар вақт ғазаб отига минса, шайтон унга ҳоким бўлади. Аммо бу йўлда юрувчи ўз нафсини тўлиқ ўлдирган бўлса, унда ғазаб бўлмайди, унда ғайрат бўлади, ҳар ердаки ғайрат бўлса, у ердан шайтон қочади. Бундай сифат шундай кишига насиб этган бўладик, бундай кишини ўз юзини Ҳаққа бурган, Худойи азза ва жаллинг Китобини ўнг қўлда тутган, Расулнинг суннатини чап қўлда тутган бўлади ва бу икки йўл орасидаги равшан йўлдан юрган бўлади", — дерлар.

Бир куни бир мусофир киши узоқ йўлдан Ҳазрати Хожа Абдулхолиқнинг ҳузурига келган эди. Ногоҳ бир чиройли йигит Хожанинг ҳузурларига кириб, дуо қилишларини сўради. Хожа дуо қилдилар ва йигит кўздан ғойиб бўлди. Мусофир: "Бу киши ким эди?" — деб сўради. Хожа жавоб бердилар: "Бу бир фаришта бўлиб, мақоми тўртинчи осмонда экан. Бир айб туфайли мақомидан узоқлаштирилибди ва дунё осмонига келиб қолибди. У фаришталардан: "Нима қилсам Худойи таъоло мени ўз мақомига қайтаради?" — деб сўрабди. Фаришталар биз томон йўл кўрсатишибди. Келди, дуо талаб қилди, дуо қилдик, ижобат ҳосил бўлди ва ўз мақомига қайтди.

Мусофир: "Эй Хожа, бизга ҳам дуо билан иймони — мизга мадад қилинг, шоят шайтоннинг домидан жони — мизни соғ — саломат қутқазиб кетсак", — деди. Хожа дедилар: "Ваъда борки, ҳар ким фарз намозларидан сўнг дуо қилса, ижобат бўлур, буни пайдан бўл ва бизни ҳам фарзларда дуойи хайр билан ёд қил, биз ҳам сени ёдга олурмуз, шояд шу аснода сен учун ҳам, мен учун ҳам ижобат зоҳир бўлса!"

## АЛИ САФИЙ ҒИЖДУВОНИЙ ҲАҚИДА

Улар (Абдулхолиқ Ғиждувоний) Хожа Юсуф Ҳамадонийнинг — сирлари муқаддас бўлсин — халифаларидан тўртинчиси бўлиб, Хожагонлар табақасининг бошловчиси эдилар. Туғилган ва вафот қилган ерлари Бухоро вилоятининг Ғиждувон даҳаси бўлиб, Бухородан олти фарсах (бир фарсах 6—7 чақирим) узоқликда эди. Азиз оталарининг исмлари Абдулжамил бўлиб, имом деган ном билан машҳур эдилар. Ўзлари Имоми Молик авлодидан. Ўз даврининг улуғи, зоҳирий ва ботиний илмларнинг олими. Румда сокин эдилар.

Ҳазрати Хожа Абдулхолиқнинг оталари Рум подшо — ларининг авлодларидан бўлиб, айтишларича, Хизр — уларга саломлар бўлсин — суҳбатдоши эдилар. Хизр алайҳис салом уларга Абдулхолиқнинг туғилиши ҳақида башорат қилган ва шундай деб исм қўйишни буюрган эдилар. Айём ҳодисотлари сабабли Абдулжамил ўз аҳли оиласи билан Мовароуннаҳрга келиб, Ғиждувонда яшаб қолдилар. Ҳазрати Хожа Абдулхолиқ бул ерда туғилиб, Ғиждувонда нашъу намо топдилар. Ёшликларида Бухоро шаҳрига келиб, илм таҳсили билан машғул бўлдилар.

Устозлари имом Садриддин деган улуғ зот бўлиб, замон уламоларининг машҳурларидан эди. Бир куни машғулотлар орасида устозлари ёнида тафсир ўқиб ўти — риб: “Удъу роббакум тазарруан ва хуфятан, иннаҳу ло юҳибб ул — муътадийн”,<sup>1</sup> деган оятга етдилар. Абдулхолиқ устозларидан: “Бу хуфянинг ҳақиқати ва йўли қандай бўлади? Агар зокир (зикр айтувчи) балаң овоз билан ўқиса ёки зикр айтаётганида бирор аъзосини қимир — латса, ўзгалар бундан ҳабар топадилар. Агар дилида махфий айтса: “Аш — шайтану яжри мин ибни Одама мажр ал — дами”<sup>2</sup> ҳадисининг мазмунига мувофиқ шай —

<sup>1</sup> «Сен ўз Парвардигоринга ёлбор ва махфий (хуфя) ҳолда дуо қил, чунки у ҳаддан ошувчиларни ёқтирмайди».

<sup>2</sup> «Шайтон одам фарзандининг ичида қондек оқиб юради».

тон бундан ҳабар топади. Устоз унга: “Бу илми ладунний (Худо ҳузуридаги илм)дир, агар Ҳақ субҳонаҳу таъоло сени бундан воқиф қилишни хоҳласа, сенинг олдинга аҳлуллоҳ (Аллоҳ одамлари)дан бирини юборади ва у сенга таълим беради”, деди.

Ҳазрати Хожа Абдулҳолиқ то Хизр алайҳис салом билан учрашмагунларича интизорликда юрдилар ва учрашган пайтларида Хизр алайҳис салом уларга гуқуфи ададий (зикрни тоқ айтиш)ни ўргатдилар.

“Фасл ул – хитоб” деган китобда зикр этилишича, Ҳазрати Хожа Абдулҳолиқнинг йўллари тариқатда ҳуж – жат ҳисобланади. Улар барча фирқага мақбул эдилар ва доимо сидқу сафо йўлида, Мустафо саллаллоҳу алайҳи васалламнинг шариати ва суннатига бидъат ва кибру ҳаво йўл топмаслигига саъю ҳаракатда бўлдилар ва ўз покиза йўллариини ғайрларнинг кўзидан ҳамиша пинҳон тутдилар. Уларга “дил зикри” (юрак орқали хуфя зикр айтиш)ни Хизр алайҳис салом таълим бергандилар ва улар мазкур сабоққа доимо машғуллик кўргуздилар. Ҳазрати Хизр алайҳис салом уларни фарзандликка қабул этиб, уларга: “Ҳовузга туш ва кўнгида: “Ло илоҳа ил – лаллоҳу Муҳаммадур расуллulloҳ” дегин”, дедилар. Хо – жа шундай қилдилар, бу ишга машғул бўлиб, бундан кўп фойдалар топдилар. Ва уларнинг бу йўллари аввалдан то охиригача барча халойиқ наздида мақбул ва маъқул бўлди.

Шундан сўнг, Хожа Юсуф Ҳамадоний Бухорога ке – либ қолдилар. Хожа Абдулҳолиқ уларнинг суҳбатини топдилар ва Хожа Юсуф Ҳамадоний унда “зикри дил” борлигини билдилар. Хожа Юсуф Бухорода қанча муддат турсалар, Хожа Абдулҳолиқ уларнинг суҳбатларида шунча вақт турдилар. Хожа Юсуф ва уларнинг шайх – ларининг йўли “зикри алония” (зикрни овоз чиқариб айтиш) усули бўйича эди. Хожа Абдулҳолиқ эса Хизр алайҳис саломдан “зикри хуфя”ни сабоқ олиб, шунга машғул эканини Хожа Юсуф билсалар ҳам, бироқ бу йўлни ўзгартиришни буюрмадилар ва: “Сиз улар томо – нидан шу йўлга буюрилибсиз, шу йўлни давом эттира –

веринг", дедилар.

Ҳазрати Хожа Абдулхолиқ ўзларининг баъзи китоб — ларида қуйидагиларни ёзибдилар: "Йигирма икки ёшимда уйгоқ қалблиларнинг хожаси — Хожа Хизр алайҳис салом мени шайхи раббоний Юсуфи Ҳамадоний қўлига топширдилар ва мени тарбият қилишга васият этдилар, улар Мовароуннаҳрда эканлар, мен уларнинг хизматларида бўлдим ва кўп фойдалар олдим".

Хожа Юсуф Хуросонга кетганларидан сўнг Хожа Абдулхолиқ риёзатга машғул бўлдилар. Ҳол (руҳий қув — ват)ларини доимо пинҳон тутар эдилар. Валоят (валийлик қуввати) шу даражага етдики, бир намознинг вақтида Каъбага бориб келиш қувватига эга бўлдилар. Шом вилоятида уларга кўп муридлар пайдо бўлди. Хонақоҳ пайдо бўлди ва неча муддатлар иршод (халқни тўғри йўлга йўллаш) мақомида ўтирдилар ва содиқ талабгорларни Ҳақ йўлига даъват этдилар.

Тариқат одобида уларнинг бир насиҳатномалари бўлиб, бу насиҳатномани маънавий фарзандлари Хожа Авлиёи Кабир — уларнинг сирлари муқаддас бўлсин — учун ёзган эдилар. Бу насиҳатнома ажойиб фойдалар ва ғаройиб манфаатларни ўз ичига олган бўлиб, тариқат йўлидаги барча кишиларга унга амал қилмасдан илож йўқ.

Хожагонлар тариқати биносининг асоси ҳисобланган қуйидаги саккиз сўз ҳам Хожа Абдулхолиқнинг кали — моти қудсия (азиз сўзлари)дан ҳисобланади: ҳуш дар дам, назар бар қадам, сафар дар ватан, хилват дар анжуман, ёдқард, бозгашт, нигоҳдошт, ёддошт. Булардан ўзга нар — саларнинг барчаси пиндошт, яъни манманлик ва ғурур ҳисобланади...

Махфий қолмасинким, бошқа учта калима ҳам бўлиб, бу калималар ҳам мазкур тоифанинг истилоҳларидан ҳисобланади. Улар вуқуфи ададий, вуқуфи замоний ва вуқуфи қалбийдир, демак бу калималарнинг ҳаммаси ўн биттадир.

Ҳазрати Хожа Абдулхолиқ Хожагонлар шажарасининг сарҳалқа (бошловчи)си бўлганлари учун юқоридаги

истилоҳий калималарни бу ерда тушунтириб кетиш зарурийдир, чунки бу азизларнинг тариқати (йўллари)ни билиш шу истилоҳларни тушунишга боғлиқдир. Улар қуйидаги рашҳаларда қисқа ё тўлиқ ҳолда ўз баёини топғусидир.<sup>1</sup>

**БИРИНЧИ РАШҲА.** "Ҳуш дар дам" демакнинг маъноси шуки, ичкаридан чиқаётган ҳар бир нафас огоҳлик ва ҳузур юзасидан бўлиши, гафлат унга ҳеч йўл топмаслиги керак ва огоҳликка сарф этмоқ керак. Кимки нафасни асрамаса, у нафасни йўқотди, дейдилар, яъни бу йўл ва усулни йўқотибди, демақдир.

**ИККИНЧИ РАШҲА.** "Назар бар қадам" дегани шуки, назари доим оёқ панжаларининг устида бўлсин, токи унинг назари сочилмасин ва кераксиз жойга тушмасин.

**УЧИНЧИ РАШҲА.** "Сафар дар ватан"нинг маъноси шуки, солиқ (тариқат йўлида юрувчи) одамийликнинг табиатида сафар қилади, яъни одамийлик сифатидан фаришта сифатига ўтади, ёмонлик сифатидан яхшилик сифати томон кўчади.

**ТҮРТИНЧИ РАШҲА.** "Хилват дар анжуман" ҳақида. Ҳазрати Хожа Баҳоуддиндан — Аллоҳ уларнинг руҳини муқаддас қилсин — сўрадилар: "Сизнинг тариқат йўлингизнинг асоси нима?" Жавоб берди: "Хилват дар анжуман, яъни ташқи томондан халқ билан, ички томондан Ҳақ билан бўлиш".

Хожа Авлиёи Кабир — сирлари муқаддас бўлсин — айтадиларки, зикр (Аллоҳ сўзини такрорлаш)да машғулик шу даражага етиб борадики, юракдаги зикр галабасидан бозорга кирса, ҳеч қандай сўз ва овозни эшитмайди.

**БЕШИНЧИ РАШҲА.** "Ёдқард", бу — зикри лисоний (тил зикри) ёки зикри қалбий (дил зикри)дир.

Мавлоно Саъдудин Қошғарий — унинг сирини муқаддас бўлсин — айтадиларки, зикрини таълим бериш—

1. Рашҳалар муаллиф томонидан жуда кенг берилган бўлиб, китобнинг ҳажми нуқтаи назаридан бу ерда қисқартириб берилди.

нинг йўли шуки, шайх аввал дили билан: "Ло илоҳа ил – лаллоҳу Муҳаммадур расулуллоҳ", дейди. Мурид эса диққатини жамлаб, кўнглини шайхнинг кўнгли рўпара – сида тугади, кўзини очиб, оғзини маҳкам юмади, нафас олмай, эҳтиром ва кучли ички қувват билан юқоридаги зикрни айтишга бошлайди. Бу зикрни тили билан эмас, балки кўнгли билан айтади. Ҳибси нафас (нафас олмас – лик)да чидасин ва бир нафасда нафас олмасдан уч марта айтсин, токи зикр ҳаловати кўнглига етсин...

**ОЛТИНЧИ РАШҲА.** "Бозгашт" шундайки, зикр ай – тувчи тили ёки дилида калима таййиба (ло илоҳа)ни айтганда бу калима орқасидан: "Худовандо, менинг мақсудим сенсан", сўзини айтади. Бу бозгашт калимаси яхши ёки ёмон фикрларни одамдан ҳайдовчидир, у зикрни холис қилади, зикрни ўзга нарсалардан озод этади.

**ЕТТИНЧИ РАШҲА.** "Нигоҳдошт" – ҳар хил фикр – лардан халос бўлиш, ташқи оламдан ажралиш учун ин – тилиш бўлиб, калимаи таййибани бир нафасда неча марта айтса ҳам, шу давр ичида хаёлни бошқа нарса – ларга юбормаслик керак.

**САККИЗИНЧИ РАШҲА.** "Ёддошт" шундайки, ундан мақсад Ҳақ субҳонаҳу ва таъолони доимо завқу шавқ билан ёдда тутиб, огоҳ бўлишдир. Баъзилар уни "ғойиб бўлмайдиган ҳузур" деган ибора билан ҳам айтадилар. Баъзи ҳақиқат аҳлининг назарида у шундай бир мушо – ҳадаурки, Ҳақ субҳонаҳу муҳаббати кўнглини тамоман ўзига қамраб олади, бу эса ёддоштнинг ҳосил бўлишидан дарақдир.

**ТҲҚҚИЗИНЧИ РАШҲА** – вуқуфи замоний. Хожа Баҳоуддин – сирлари муқаддас бўлсин – буюрадилар: "Мурид босиб ўтувчи йўл бўлган вуқуфи замоний (за – мондан воқиф бўлиш) шундайки, банда доимо ўз аҳво – лидан воқиф бўлиши, ҳар бир лаҳзада унинг сифати ва ҳоли қандай, шукрга лойиқми ёки узрга лойиқми, бундан огоҳ бўлиши зарур".

**ЎНИНЧИ РАШҲА** – вуқуфи ададий. Бу зикрда адад (санок)га риоя қилишдан иборатдир. Ҳазрати Хожани

Бузрук – Хожа Баҳоуддин – сирлари муқаддас бўлсин – буюрган эдилар: “Қалб зикрида ададга риоя қилиш паришон бўлган хаёлларни қувиб, диққатни бир ерга жамлашдир.

**ЎН БИРИНЧИ РАШҲА** – вуқуфи қалбий. Бу икки маънони ўз ичига олади. Бири шуки, зикр айтувчининг дили Ҳақ субҳонаҳу ва таъолодан доимо огоҳ бўлади. Ҳазрати Эшон (Хожа Убайдуллоҳ Аҳрор) ўзларининг баъзи қудсий калималарида айтишларича, вуқуфи қалбий дилнинг жаноби Ҳақ субҳонаҳу ва таъолодан огоҳ бўлиши ва ҳозир туришидан иборатдир, бу шу даражада бўлиши керакки, Ҳақ субҳонаҳудан ўзга ҳеч нарса дилда бўлмаслиги керак. Бундай огоҳликни шуҳуд, вусул, вуҷуд ва вуқуфи қалбий дейдилар.

Иккинчи маъноси шуки, зикр айтувчи ўз дилидан воқиф бўлиши керак, яъни зикр пайтда мажозан дил деб аталувчи санобар барги шаклидаги бир парча гўштга бутун диққатини қаратиши лозим ва бу парча гўшт чап кўкракда жойлашган бўлиб, уни зикр айтишга мажбур ва машғул қилмоқ керак, уни зикр ва фикрдан гофил бўлишга йўл қўймаслик зарур.

## **МУҲАММАД ТОЛИБ ФИЖДУВОНИЙ ҲАҚИДА**

“Матлаб ут–толибин” (“Толибларнинг мақсади”) китоби Абул Аббос Муҳаммад Толиб ибн Ҳазрати Хожа Тождуддин Ҳасан Хожа ал–Ҳусайний ас–Сиддиқий томонидан форс тилида ёзилган. Саккиз бобдан иборат бу асарда Хожагонлар тариқати, унинг силсиласи ҳамда Бухоро жўйборий шайхлари ва муридларининг аҳволи баён қилинади.

Абул Аббос Муҳаммад Толиб силсиланинг 38–ҳал–қасида Фиждувонийнинг устози Хожа Юсуф Ҳамадонийни, 39–ҳалқасида эса Абдулхолиқ Фиждувонийнинг таржимаи ҳолини келтирган. Муаллиф Ҳамадоний ҳақидаги маълумотларни қайси манбадан олганини ёзма–са–да, бироқ улар Жомийнинг “Нафаҳот”, Али Сафийнинг “Рашаҳот”, айниқса Фиждувонийнинг “Мақо–

моти Хожа Юсуф Ҳамадоний" асарларидан олинганини пайқаш қийин эмас. Гиждувоний ҳақидаги маълумотлар ҳам муаллифи номаълум бўлган "Мақомоти Хожа Аб — духлоиқ Гиждувоний" ҳамда "Рашаҳот" асосида ёзилган. Қуйида муаллифнинг Ҳамадоний ҳамда Гиждувоний ҳақидаги маълумотларининг ўзбекча таржимаси келтирилмоқда.

## ХОЖА ЮСУФ ҲАМАДОНИЙ

Ва ул Ибн Яъқуб ибн Абдул Воҳид ибн Абдул Восит ибн Тамтам ибн Боқир ибн Муҳаммад ибн Исмоил ибн Имоми Аъзам Абу Ҳанифа Куфийдир (Аллоҳ уларга раҳматини сочсин). Эшоннинг куняси Абул Қосимдур. Қизларини Шарафуддин Ҳиндийнинг ўғлига берган эдилар. Бағдодга бориб, Абу Исҳоқ Шерозийга шогирд бўлдилар. Исфаҳонга бориб, кўп олимлардан ҳадис бўйича дарс олдилар. Барча ерда мақбул эдилар. Ўттиз саккиз марта пиёда Ҳаж қилган эдилар. Қуръонни қироати билан ўн минг марта ўқиган эдилар. Тафсир, ҳадис, фикҳ, усул, фуруъга оид етти юзта китоб ўқиган эдилар. Қуръонни тўлиқ ёд билардилар. "Манозил ус — сойирин", "Рутбат ул — ҳаёт" ҳамда бошқа асарлари бор.

Кейинчалик барча нарсани тарк этиб, ибодат ва риёзат йўлига кирдилар. Шайх Абул Али Формадийга (Аллоҳ унга раҳматини сочсин) қўл бердилар. Икки юз ўн учта машойихнинг мулозаматида бўлдилар. Кўпинча рўзада бўлар эдилар. Саккиз минг бугпарастни мусулмон қилган эдилар. Тавбага келтирган кишиларининг сон — саноғи йўқ эди. Кўп сафар қилардилар. Жун либос кияр эдилар. Этикдўзлик қилар ва деҳқончилик билан шуғулланардилар. Худойи таъоло нима берса фақирларга бах — шида қилардилар. Дарс айтар эдилар. Умр бўйи оёқларини узатиб ўтирмадилар. Кўзлари гирёнда бўлар эди. Хизр алайҳис салом билан ҳамсуҳбат эдилар. Уларнинг ишорати билан Мовароуннаҳрга бордилар. Самарқандга келиб, бир неча муддат яшадилар.

Султон Санжар ибн Маликшоҳ уларга мактуб ёзди ва

элик минг хоний пулини Самарқанд машойихларига ниёз тариқида юборди. Хусусан, Хожадан дуо қилишни илтимос қилди. Хожанинг ўн етгита муриди комил авлиё даражасига етган эдилар.

Хожа (Юсуф)нинг муборак ёшлари тўқсон бешга етган эди. Жон бераётган пайтларида Ҳазрати Хизр алайҳис салом, Илёс алайҳис салом, абдол, қутб ва ғавс келиб, видолашдилар. Ҳазрати Хизр алайҳис салом Хо — жанинг қўлларига оқ олма бердилар. Хожа уни ҳидлаб, мана бу байтни ўқидилар.

Дар кўйи ту ошиқон чунон жон медиҳанд,  
Онжо Малак ул — мавт наганжад ҳаргиз.

Мазмуни:

Сенинг кўйингда ошиқлар шундай жон берадиларки,  
У ерга жон олувчи фаришта ҳаргиз сиғмайди.

Сўнг жонларини жон Яратувчига топширдилар. Хо — жанинг вафотлари беш юз ўттиз бешинчи (1140) йилда юз берди. Хожанинг мунаввар қабрлари Марви шоҳжа — ҳонда, шаҳарнинг шимол томонидадир. Яна ёзишларича, Самарқанд шаҳрининг ташқарисида дафн этилганлар.

## ХОЖА АБДУЛХОЛИҚ ҒИЖДУВОНИЙ

Уларнинг иродат нисбатлари Хожа (Юсуф)гадир. Оталарининг номи Хожа Абдулжамил бўлиб, Имоми Молик (Аллоҳ унга раҳматини сочсин) авлодларидан эдилар. Уларнинг муборак ёшлари бир юз ўн учга етган бўлиб, фарзандлари йўқ эди ва Худойи таъолодан фар — занд тилар эдилар.

Нақл қилишларича, Рум подшосига қарши кучли душман пайдо бўлиб, уни мамлакатдан қувиб чиқарган ва мулкини тортиб олган эди. Подшо Имоми Молик (Аллоҳ раҳмат қилсин) мозори яқинида яшайдиган Хожа Аб — дулжамил паноҳида яширинган эди. У, агар мамлакат яна

қўлимга кирса, қизимни сизга бераман, деб Худойи таъолонинг фармони ҳамда авлиёнинг кўмаги билан мамлакат унинг қўлига ўтди. Қизини Хожа (Абдулжа — мил)нинг никоҳига киргизди.

Худойи таъоло Хожага бир ўғил ато қилди. Ҳазрати Хизр лайҳис салом унга Абдулхолиқ деб от қўйди. Хожа (Абдулхолиқ)нинг ёши йигирма иккига етгач, Ҳазрати Хизр алайҳис салом бир ҳовуз қирғоғида Хожа (Абдулхолиқ) билан учрашиб қолдилар ва зикр таълимини бердилар. Сўнг уларга: "Ҳовузга кириб, сувга шунги ва дилингда "ло илоҳа иллаллоҳу Муҳаммадур Расулуллоҳ" дегин" — дедилар. Айтганини қилдилар ва бу сабоқни Ҳазрати Хожа Хизрдан олдилар.

Шундан сўнг Хизр алайҳис салом Хожа (Абдулхолиқ)ни Хожа Юсуф Ҳамадоний хизматларига топширдилар. Сўнг Мовароуннаҳрда Гиждувон қарясида сокин бўлдилар ва шу ерда нашъу намо топдилар.

(Хожа Абдулхолиқ) зоҳирий ва ботиний илмларни эгаллаган эдилар. Муфассир (тафсирчи) ва муҳаддис (ҳадисчи) олим эдилар. Тасниф (асар)лари бор. Ўз ҳоли (авлиёлиги)ни халқдан яширин тутар эдилар. Уларнинг валоятлари шу даражага етган эдики, бир намоз вақтида Маккаи Муаззамага бориб кела олар эдилар. "Ҳуш дар дам" (нафас олишда ҳушёр бўлиш), "назар дар қадам" (юришда эҳтиёт бўлиш), "сафар дар ватан" (ватанда сафар қилиш) ва "хилват дар анжуман" (одамлар ичида хилватда бўлиш) хожанинг қудсий калималаридан эди.

Умрлари охирига етгач, ёронларини чақириб: "Эй, ёронлар, сизларга хушxabар бўлсинки, Ҳақ таъолодан, ҳар ким бу йўлда бўлса, барисини кечираман, деган ба — шорат келди, сизлар бу йўлдан юришга жидду жаҳд қилинглар" — дедилар. Шундан сўнг: "Ё аййатуҳан — нафсул — мугмаинна иржиъи ила роббика розийатан марзий — йа" (Эй ором ва қарор топган жон, Парвардигорнинг ҳузурига рози бўлган ва рози бўлинган ҳолда қайт) деган овоз келди.

Хожа (Абдулхолиқ)нинг вафотлари 615/1218 йил юз берди. Уларнинг муборак марқад (қабр)лари Гиждувон —

дадир ва бу қаря Бухоронинг шимолида олти фарсанглик йўлда жойлашган.

## НОСИРИДДИН АЛ-ҲАНАФИЙ ГИЖДУВОНИЙ ҲАҚИДА

"Тухфат уз – зоирин" ("Зиёратчиларга туҳфа") ки – тоби бухоролик Носириддин ал – Ҳанафий ал – Ҳасаний ал – Бухорий қаламига мансуб форс тилидаги асардир. Унда Бухоро ва унинг атрофида дафн этилган улут олимлар ва тасаввуф аҳллариининг номлари, туғилган ва вафот қилган йиллари, устозлари ва шогирдлари, ёзган асарлари қисқа ва лўнда қилиб ифодаланган. Асарни "йўл кўрсаткич" деб аташ ҳам мумкин. Муаллифнинг мақсади ҳам шундан иборат бўлган.

Муқаддимада муаллиф китобнинг ёзилиши ҳақида сўзларкан, кўпдан буён аввал ёзилган турли китобларни ўқигани, улут олимлар ва шайхларнинг ҳаёти ва сил – силасини ўрганишга жаҳд қилгани, хусусан, Хожа Аб – духлолиқ Гиждувоний, хожагонлар тариқати вакиллари – нинг силсила ва насабларига қизиқиб юргани, Муъин ул – фуқаронинг "Тарихи Муллазода" асари ўзини қи – зиқтирганини айтади. Оқибатда ўзи ҳам бу улутларнинг номлари ва қабрлари ҳақида бир китоб ёзишга қарор қилиб, уни 1324/1906 йилда тутатгани ҳақида ёзади.

Муаллиф асарни ёзишда фойдаланган китобларнинг рўйхатини келтиради. Улар қуйидагилардир: "Нафаҳот ул – улс", "Рашаҳот", "Маноқиби Ҳазрати Амир Кулол", "Мазҳар ул – ажойиб", "Фавойиди мунтахаба", "Самарот ул – машойих", "Тухфат ул – аҳбоби Шоҳий", "Тухфат ул – аҳбоб", "Маноқиби Ҳазрати Ҳожи Ҳабибуллоҳ", "Тухфат ул – ансоб" ва Тоҳир Эшоннинг асарлари.

Муаллиф ўзи таъкидлаганидек, у маълумотларни мухтасар ва лўнда, ибораларни равон ва омма тез ту – шуна оладиган, яқинлар, давлат кишилари ёки зиёрат – чиларга қулай қилиб ёзади. Бу асар Бухоро ва унинг ат – рофида яшаган олимлар, давлат аъёнлари, тасаввуф аҳллариининг тарихини ўрганишда муҳим аҳамиятга эга.

Носириддин ал—Бухорий Гиждувоний ҳақида фикр юритишдан аввал унинг пири Хожа Юсуф Ҳамадоний ҳамда унинг тўрт халифаси ҳақида тўхталади. Қуйида мазкур маълумотлар келтирилмоқда.

## ҲАЗРАТИ ХОЖА ЮСУФ ҲАМАДОНИЙ

(Аллоҳ руҳларини азиз қилсин)

Туркистон машойихларининг сарҳалқаси улар эдилар (барчасининг руҳларини Аллоҳ азиз қилсин).

Нақл қилинишича, ул жаноб қайси шаҳарга кириб келсалар, ўша шаҳар шаробхоналаридаги шароблар сиркага айланиб қолар экан. Хуросондан Бухоро томон отланиб, Аму сувидан ўтган вақтларида Бухоро вилоя—тидаги барча шароблар сиркага айланган. Бухоро халқи бу кароматни кўргач, барчалари ул жанобга эътиқод қўядилар.

Ҳазрати Шайх Нажибуддин Бурғаши Шерозий шун—дай ҳикоя қилади: “Машойихлар томонидан ёзилган бир жузв китоб қўлимга тушиб қолди, уни мутолаа қилиб, жуда хурсанд бўлдим. Бу нарсани ким ёзган экан, шояд унинг ёзганларидан бошқасини ҳам топиб, фойда олсам, деган қизиқиш пайдо бўлди. Тунда туш кўрдим. Тушимда савлатли, виқорли, соқоллари оппоқ, ўзи нуроний бир қария Хонақоҳга кириб келди. Сўнг таҳорат олиш учун таҳоратхонага йўл олди. Эгнида оқ либос бор эди. Либосда олтин суви билан гоят хушхат Оят ал—Курси ёзилган эди. Мен орқасидан эргашиб бордим. Либосини ечиб, қўлимга берди. Либосининг остида яшил либос бўлиб, ундан ҳам чиройлироқ қилиб, Оят ал—Курси ёзилган эди. Уни ҳам менга берди. “Таҳорат қилиб бўлгунимча ушлаб тур”, — деди.

Таҳорат қилиб бўлгач: “Бу икки либосдан бирини сенга бераман, қайси бирини хоҳлайсан?” — деб сўради. “Ихтиёр сизда”, — дедим. Яшил либосни берди ва ўз қўли билан кийдириб қўйди. Оқини ўзи кийди. Сўнг: “Мени танийсанми?”, — деб сўради. Танимаслигимни айтдим. “Сен қидириб юрган китобнинг муаллифи бў—

ламан, исмим Юсуф Ҳамадоний, қўлингдаги бир жузв (қисм) китоб менинг "Зийнат ул-ҳаёт" номли кито – бимдан. Менинг бундан ҳам яхшироқ "Манозил ус – соликийн", "Манозил ус – сойирин" номли китобларим ҳам бор", – дедилар. Уйқудан уйғониб, қаттиқ хурсанд бўлдим".

Ҳазрати Хожа Юсуф Ҳамадонийнинг насаблари Ҳазрати Имоми Аъзам Куфийга бориб тақалади. "Мат – лаб ут – толибин" китобининг муаллифи унинг насабини қуйидагича келтиради: Ҳазрати Хожа Юсуф ибн Аййуб ибн Абдул Воҳид ибн Абдул Босит ибн Козим ибн Боқир ибн Муҳаммад ибн Исмоил ибн Ҳазрати Имоми Аъзам Абу Ҳанифа Куфий ибн Собит ибн Қайс ибн Яздажард ибн Шаҳриёр ибн Парвиз ибн Нўширвон.

Ул жаноб ўттиз саккиз марта пиёда ҳаж қилган эдилар. Қуръонни қироати билан минг марта хатм қилганлар. Тафсир, ҳадис, фикҳ, усул ва фуруъ китобларини ёд олганлар... Ўнсаккиз ёшларида Бағдодга бориб, Абу Ис – ҳоқ фақиҳдан фикҳ илмини ўрганганлар. Исфаҳон ва Бухорода таълим олганлар. Ироқ, Хуросон, Хоразм ва Мовароуннаҳрда соҳиби қабул эдилар. Бир муддат Куҳи Зарда яшаганлар.

"Тарихи Имоми Ёфиъий"да ёзилишича, Хожа Юсуф Ҳамадоний каромат ҳамда ҳол соҳиби эдилар. Бағдод, Исфаҳон, Ироқ, Хуросон, Самарқанд ва Бухорода жуда кўп кишилар улардан фойда топганлар. "Канз ул – ан – соб" номли китобда Ҳазрати Хожа Юсуф Ҳамадоний – нинг насаблари қуйидаги тартибда келтирилган: Хожа Юсуф Ҳамадоний ибн Хожа Абдуллоҳ ан – Нойи ибн Хожа Қутбуддин Юсуф ибн Саййид Жалолуддин Биё – боний ибн Саййид Муҳаммад Мазҳар ибн Саййид Аб – дуллоҳ ибн Саййид Акбар ибн Саййид Муҳаммад ибн Саййид Аҳмад Акбар ибн Саййид Имоми Муррақъалпўш ибн Имом Муҳаммад Тақий (Аллоҳ уларнинг сирларини муқаддас қилсин).

Уларнинг муборак қабрлари Марвададир.

## ХОЖАИ ХОЖАГОН ХОЖА АБДУЛХОЛИҚ ГИЖДУВОНИЙ

Хожа Юсуф Ҳамадонийнинг тўртинчи халифалари эдилар. Хожагонлар табақасининг сардафтери ва бу азизлар силсиласининг бошловчисидурлар. Туғилган ва дафн қилинган ерлари Гиждувон бўлиб, Бухородан олти фарсах узоқликда жойлашган.

Бузругвор оталарининг исми Абдулжамил бўлиб, Имом Абдулжамил номи билан машҳур бўлган. Имоми Молик авлодларидан эдилар. Ҳазрати Хожа (Абдулхолиқ)нинг волидалари подшолар зурриётидан эдилар.

## МУҲАММАД ДОРОШУКУҲ ГИЖДУВОНИЙ ҲАҚИДА

“Сафинат ул – авлиё” (“Авлиёлар кемаси”) китоби Муҳаммад Дорошукӯҳ Ҳанафийи Қодирий қаламига мансуб асардир. Унда Шарқ оламида машҳур бўлган Қодирия, Хожагон, Чигтия, Сухравардия, Кубравия тариқатининг силсилалари ва унга дахлдор бўлган юзлаб шайхларнинг таржимаи ҳоллари келтирилган. Муал – лифнинг муқаддимада ёзишича, унинг асосий мақсади силсилаларни бир ерга жамлаш ва керак пайтида улар – дан фойдаланишни енгиллатишдан иборатдир. Муаллиф асарни бунёд қилишда кўплаб манбалардан фойдалан – гани ҳақида ёзади.

“Сафинат ул – авлиё”нинг бошқа асарлардан фарқи шуки, ҳақиқатан ҳам, унда турли тариқат ва унинг ва – киллари ҳақида етарли маълумотга эга бўлиш мумкин. Бундан ташқари, муаллиф мазкур шайхларнинг туғилган ва вафот қилган йилларини аниқ кўрсатишга ҳаракат қилган. Муаллиф ўз сафари давомида улуғ шайхларнинг қабрларини зиёрат қилган ва ўзи тирик бўлган пайтдаги шайхларни ҳам зиёрат қилган ҳамда уларнинг ҳаёти би – лан шахсан танишган. “Сафинат ул – авлиё” 1900 йилда Конпурда нашр қилинган.

Дорошукӯҳ Хожагонлар силсиласини Шайх Боязид

Бистомийдан бошлаб, силсиланинг 8 – ҳалқасида Гижду – вонийнинг пири Хожа Юсуф Ҳамадоний, 9 – ҳалқасида Абдухлолиқ Гиждувоний, кейинги ҳалқаларда унинг шогирдлари ҳақидаги маълумотларни келтиради. Бу маълумотлар аниқ ва лўнда бўлиб, бошқа манбадаги маълумотлардан айрим жиҳатлари билан фарқ қилгани сабабли уларнинг таржимасини келтирдик.

## **ҲАЗРАТИ ХОЖА ЮСУФ ИБН АЙЙУБ ҲАМАДОНИЙ**

Уларнинг кунялари Абу Яъқубдур. Улар асли Ҳама – дондардурлар. Шайх Абу Али Формадийнинг муридла – ридур. Шайх Абу исҳоқ Шерозийдан ҳам дарс олганлар. Шайх Абдуллоҳ Жувайний ва Шайх Ҳасан Симнонийлар билан суҳбат қурганлар. Бағдодга бориб, Фавс ус – сақа – лайн (Абдулқодир Жилоний) билан учрашганлар. Фавс ул – аъзам (Абдулқодир Жилоний)нинг суҳбатларида аксар вақт ҳозир бўлар эдилар. Ҳанафий мазҳабида эдилар. Бузругвор хожагонлар тариқатининг сарҳалқа – лари эдилар. Туғилишлари 440/1048 йилда бўлиб, вафот – лари 535/1140 йилда Марв йўлида содир бўлган. Қабр – лари Марвадур. Уларнинг тўрт халифалари бор эди: Хожа Абдуллоҳ Баррақий, Хожа Ҳасан Андоқий, Хожа Аҳмад Яссавий ва Хожа Абдухлолиқ Гиждувоний (уларга Аллоҳу таъолонинг раҳмати бўлсин).

## **ҲАЗРАТИ ХОЖА АБДУЛХОЛИҚ ГИЖДУВОНИЙ** (раҳматуллоҳи алайҳ)

Оталарининг номи имом Абдулжамил эди. Оналари Рум подшоларининг авлодларидандур. Бузругвор улуғ хожалар силсиласининг Баҳоуддин Нақшбанднинг нис – батлари уларга боғлиқдур. Сарҳалқалари улар эдилар. Зоҳирий ва ботиний илмларнинг олими эдилар. Та – риқалари улуғ шариат ва Онҳазрат (с.а.в.) суннатларига тобеъликдадур. Хизр алайҳис салом уларни ёшликларига фарзандликка қабул қилган эдилар. Уларга: “Ҳовузга туш, сувга шунғиб, “ло илоҳа иллаллоҳу Муҳаммадур

Расулуллоҳ“ дегин” — деб буюрдилар ва бу дил зикрини уларга ўргатдилар. Хожа Юсуф Ҳамадоний Бухорога келгач, уларнинг суҳбатларини топдилар. Харқани Хожа Юсуфдан кийдилар. Уларнинг мартабалари шу даражага етдики, намоз вақтида Каъбага бориб қайтардилар.

Таваллудлари Гиждувонда эди. Гиждувон Бухородан олти фарсанг узоқликдаги бир қасаба (шаҳар) эди. Ўсиб ўлғайишлари ҳам шу ерда бўлган. Қуйидаги калималар улардандур: ҳуш дар дам, назар бар қадам, сафар дар ватан, хилват дар анжуман.

Вафотлари 575/1179 йилда юз берган. Қабрлари Гиждувондадур.

## МАВЛАВИЙ ҒУЛОМ САРВАР ГИЖДУВОНИЙ ҲАҚИДА

“Хазинат ул — асфиё” (“Мусаффо кишилар хазина — си”) асари Мавлавий Ғулом Сарвар ибн муфтий Ғулом Муҳаммад ал — Лоҳурий қаламига мансуб форсий тилда ёзилган ва икки жилддан иборат асардир.

Унда Қодирия, Чиштия, Нақшбандия, Мужаддадия каби тариқатларга мансуб 712 та шайхнинг таржимаи ҳоли келтирилган. Асарнинг ёзишга бошлангани ва ту — галлангани шеърда ифодаланган:

Гашт пур аз атои Изади пок,  
Канзи хубий ва ганжи маҳбубий.  
Ибтидойаш “хазинаи хўб” аст,  
Интиҳояш “хазонаи хўбий”.  
(Яхши хазина ва севимли бу ганж,  
Пок парвардигор ҳадяси билан тўлди.  
Бошланиши “хазинаи хўб” дир,  
Тугаши эса “хазонаи хўб” дир).

Шеърдаги “хазинаи хўб” дан абжад ҳисоби бўйича 1280/1863, “хазонаи хўб” дан эса 1281/1864 йил чиқади. Асар 1902 йили Конпурда тошбосма усулида нашр этил — ган.

Асарнинг тўртинчи махзани (боби) нақшбандия та — рикатига бағишланган. Муаллиф сўзни Салмони Фор — сийдан бошлайди. Унда Ҳамадоний, унинг тўрт халифа — лари Баррақий, Андоқий, Яссавий ва Ғиждувонийлар, сўнг Ғиждувонийнинг халифалари, Нақшбанд ва унинг халифалари ҳақида баён қилинган. Муаллиф негадир Яссавия тариқатининг вакиллари ҳам Нақшбандияга кўшиб юборганини кўриш мумкин. Муаллиф асарда Али Сафийнинг “Рашаҳот” китобидан кенг фойдаланган. Қуйида Ҳамадоний ва Ғиждувоний ҳақидаги маълумот — ларидан намуналар келтирилмоқда.

## ХОЖА ЮСУФ ҲАМАДОНИЙ

Отасининг номи Аййуб, куняси эса Абу Яъқуб эди. Асли Ҳамадондадур. Иродат нисбати Шайх Абу Али Формадийга эди. Шайх Абу Исҳоқ Шерозийдан ҳам таълим олганлар. Бағдод, Ироқ, Исфаҳон, Хуросон, Бу — хоро ва Самарқандда улуғ шайхлардан таълим олиб, халққа катта фойдалар етказганлар.<sup>1</sup> Таваллудлари 440/1048 ёки 441/1049 йилда эди.. Вафотлари эса 534/1139 йилда, “Рашаҳот” муаллифининг сўзлари бўйича 535/1140. “Мухбир ул — Восилийн” муаллифининг ёзишича, 536/1141 йили юз берган. Аввал Ҳиротга яқин жойга дафн этилган, сўнг муриди Ибн ан — Нажжор томонидан жасади Марвга келтирилиб, дафн этилган.

### Муаллиф шеъри:

Ҳама дону ҳама хон Юсуфи Ҳамадонки зоти ў,  
Ба ҳусну суврату маънист бешак Юсуфи соний.  
Пайи тавлиди покаш “Суфийи Маҳмуд Юсуф” гў,  
Дигар таърихи тавлидаш бихон “мақбули  
Раббоний”.

---

<sup>1</sup> Бу ерда Шайх Нажибуддин Шерозийнинг тушида у билан учрашгани ҳақидаги ҳикояси келтирилган. Бу ҳикоя аввал келтирилгани учун тушириб қолдирилди.

Зи маҳдийи нури дин Юсуф бихон таърихи  
тарқийлаш,  
Ҳам олийжоҳу олийқадр васли ўст, эй жоний.  
Аён гардад зи "Юсуф шоҳи диний" соли васли ў,  
Дигар ҳам Юсуф фақр аст, эй Сарвар, агар доний.  
Дигар хоҳий таърихи саҳиҳи иртиҳолаш,  
Бигу Юсуф Абу Яъқуб бин "Аййуби Ҳамадоний".

### Мазмуни:

Ҳамма нарсани билувчи ва ҳамма нарсани ўқиган  
Юсуф Ҳамадонийнинг зоти,  
Ҳусн, суврат ва маънида, шубҳасиз, иккинчи  
Юсуфдир.  
Пок таваллудлари пайида "сўфий Маҳмуд Юсуф"  
дегин",  
Яна туғилиш таъриҳини "Мақбули Раббоний"  
деб ўқи.  
Дин нурининг маҳдийси, олийқадр ва олийжоҳ,  
Юсуфнинг таъриҳи,  
"Юсуф шоҳи дин" дан маълум бўлади.  
Яна "Юсуф фақраст" сўзидан ҳам, эй Сарвар,  
аён бўлади,  
Агар унинг вафот йилини ҳақиқий туғриси  
билишни истасанг,  
"Юсуф Абу Яъқуб бин Аййуб Ҳамадоний" деб айт).<sup>1</sup>

## ХОЖА АБДУЛХОЛИҚ ФИЖДУВОНИЙ

Хожа Абу Юсуф Ҳамадонийнинг улуғ халифаларидан биридир. Хожагони Нақшбандия ҳалқасининг сардаф — тари эдилар. Отаси Абдулжамил билан Хизр алайҳис

---

<sup>1</sup> Бу ерда абжад ҳисоби бўйича 2—байтдан туғилган йили 441/1049 чиқади. Тўртинчи ва бешинчи байтдан эса вафот йиллари 534/1139, 536/1141 йиллар чиқади.

салом ўртасида муҳаббат ва биродарлик риштаси бор эди. Онаси Хожага ҳомиладор бўлгач, Хизр алайҳис салом отасига ўғил туғилишини башорат қилган ва туғилмасидан аввал отини Абдулҳолиқ қўйди. Хожа ҳануз туғилмасидан аввал отаси замона ҳодисотлари сабабли ва тандан кўчишга мажбур бўлди. Аввал Мовароуннаҳрга келиб, Бухорода қўним топдилар ва Хожа Абдулҳолиқ бухорода таваллуд топдилар.<sup>1</sup> Шайх 575/1179 йили вафот этган, қабри Гиждувондадир.

### Муаллифдан:

Абдиҳолиқ Гиждувоний шайхи ҳақ,  
Рафт аз дунё ба фирдавси барин.  
Иртиҳолаш "офтоби комил" (575) аст,  
Ҳам бифармо "матлаъи нури йақин".  
Боз маҳбуби набийи мужтабо,  
Низ "тожи авлиё маҳдийи дин" (575).<sup>2</sup>

## ХАЛИЛ ИБРОҲИМ СОРИЙ ЎҒЛИ ГИЖДУВОНИЙ ҲАҚИДА

Халил Иброҳим Сорий ўғли Салоҳ ибн Муборак Бухорийнинг "Анис ут-толибин ва удат ус-соликин" ("Толибларнинг дўсти ва соликларнинг яроғи") номли асарини чоп қилдирган олим.

Маълумки, Салоҳ ибн Муборак Баҳоуддин Нақшбанднинг муридларидан бири бўлиб, у 723/1322 йилда туғилиб, 793/1390 йилда вафот этган. У 785/1383 йили Алоуддин Аттор воситасида Баҳоуддин Нақшбанд билан танишади. Бу пайтда муаллифнинг ёши 63 да, Нақшбандники эса 67 да бўлган. Салоҳ ибн Муборак Баҳоуддин Нақшбанд ҳамда унинг яқинлари ҳақида мазкур

---

<sup>1</sup> Муаллиф бошқа манбалардаги маълумотларни ҳамда унинг «Васиятнома»сидан бир қисмини «Рашаҳот»га асосланиб келтирган. Такрор бўлгани учун тушириб қолдирилди (М.Ҳ.)

<sup>2</sup> Шеър таржимаси ҳақида мазкур ишимизнинг Саъид Нафисий бўлимига қаранг.

асарни ёзган бўлиб, нақшбандия тариқати ҳақидаги ишончли манбалардан бири ҳисобланади.

Халил Иброҳим Сорий ўғли “Анис ут – толибин” нинг 823/1420 йилда кўчирилган қадимий нусхасини толиб, бошқа бир неча нусхаларга солиштирган ҳолда нашрга тайёрлаган ва уни Техрондаги Кайҳон нашриётида 1371/1951 йилда нашр эттирган. “Анис ут – толибин” асари нақшбандия тариқатининг тарихини ўрганишда муҳим манба бўлиб, у ҳозиргача олимлар томонидан чуқур ўрганилмаган ва ўзбек тилига таржима қилинмаган.

Халил Иброҳим Сорий ўғли мазкур асарнинг наш – рига катта ҳажмли илмий мақола илова қилган бўлиб, унда тариқатлар, уларнинг раҳнамолари, келиб чиқиши баён қилинган. Хожагонлар тариқатига алоҳида эътибор берилган бўлиб, бу тариқат вакиллари бирма – бир санаб ўтилган. Жумладан, Хожа Юсуф Ҳамадоний ҳамда Аб – дулхолиқ Гиждувоний ҳақида ҳам маълумотлар келти – рилган. Шу маълумотлар қуйида келтирилмоқда.

## ХОЖА ЮСУФ ҲАМАДОНИЙ

Хожа Абу Яъқуб Юсуф ибн Аййуб Ҳамадоний ўз асрининг машҳур орифлари ва фақиҳларидан бири эди. У 440 (1048) ҳижрий йили Ҳамадон қишлоқларидан би – рида дунёга келди. У ҳали 17 ёшга тўлмаётган туриб, илм олиш учун Бағдодга борди ва Абу Исҳоқ Шерозийнинг илм мажлисини ихтиёр қилди. Кўп ўтмай у илмда юқо – рилаб кетди. Табобат ва бошқа диний илмларда ўз дўст – ларидан ўзиб кетди. Абу Исҳоқ Шерозий унинг ёш эка – нига қарамай, бошқа шогирдларидан юқори қўяр эди. У Бағдод, Самарқанд, Исфаҳон олимларининг кўпидан ҳа – дис илмини ўрганди.

Хожа Юсуф илму донишда юқори чўққига эришгач, дунё кезди. Икки марта Бағдодга келди ва Низомия мадрасасида ваъз айтиб, дарс бериш билан машғул бўл – ди. Унинг Бағдодда қанча муддат бўлгани аниқ эмас. Ке – йинроқ у Мовароуннаҳр ва Хуросонга борди, Марвда яшади. Марвдан Ҳиротга, Ҳиротдан яна Марвга борди.

Охирги сафариди Ҳиротдан марвга кетаётиб, йўлда вафот этди ва ўша ерга дафн қилинди. Бир неча вақтдан сўнг, муриди Ибн ан — Нажжор унинг жасадини Марвга кўчирди.

Хожа Юсуфнинг вафот йили тарихчилар ва тазки — рачиларнинг фикрига мувофиқ 535/1140 йилда юз берган. Бу пайтда у 95 ёшда бўлган.

## ХОЖА АБДУЛХОЛИҚ ФИЖДУВОНИЙ

Хожа Абдулхолиқ Фиждувоний Мовароуннаҳрнинг машҳур шайхларидан эди. У хожагонлар силсиласининг ҳақиқий асосчиси ва бунёдкори бўлиб, нақшбандия тариқатидаги 11 та усулнинг саккизтасини асослаб берган. Шунинг учун уни “хожагонлар табақасининг сар — дафтари ва бу азизлар сарсилсиласи” деб атайдилар.

Унинг отаси Абдулжамил замона ҳодисалари туфайли ўз яқинлари билан Мовароуннаҳрга ҳижрат қилиб, Фиждувонда истиқомат қилганлар. Фиждувоний шу ерда таваллуд топган. У 22 ёшга етганда Бухорода Юсуф Ҳа — мадонийдан тариқатни ўрганган. Хожа Юсуф Ҳамадоний Хуросонга кетгач, Абдулхолиқ риёзат, хилват ва меҳнатга киришади. У вафоти етгунча, яъни 575(1179) йилгача халқни Ҳақ йўлга даъват этади. Вафот этгач, жасадини Фиждувонда тупроққа топширадилар.

Баҳоуддин Нақшбанд ўзини Абдулхолиқ Фиждувоний руҳонияти орқали тарбияланган деб ҳисоблайди. Шунинг учун нақшбандия тариқати Абдулхолиқ Фиждувоний таълимоти асосига қурилган. Абдулхолиқ ўз тариқатини қўйидаги саккизта ибора устига қурган: ҳуш дар дам, назар бар қадам, хилват дар анжуман, сафар дар ватан, ёдқард, бозгашт, нигоҳдошт, ёддошт. Баҳоуддин Нақш — банд бу саккизтага ўзининг учта иборасини қўшди: ву — қуфи қалбий, вуқуфи ададий, вуқуфи замоний.

Абдулхолиқ ўз халафлари бўлмиш нақшбандийлар каби ўртача йўл тутувчи сўфийлардан эди. У суннат ва шариатга доимий амал қилувчи эди. Жаҳрия зикрига мункир эди. Хуфия зикрни зикр деб биларди. “Рашаҳот”

муаллифининг ёзишича, Хизр унга "пири сабақ" (сабоқ пири) бўлса, Хожа Юсуф "суҳбат ва хирқа пири" эди.

## ВАСЛИЙ САМАРҚАНДИЙ ГИЖДУВОНИЙ ҲАҚИДА

Саййид Аҳмад Васлий (XIX асрнинг иккинчи ярми ва XX аср бошлари) ўзбек ва тожик адабиётини ривож — лантиришга катта ҳисса қўшган шоирлардан биридир. Унинг ижоди ҳозиргача тўлиқ ўрганилган эмас. У 20 дан ортиқ турли мавзудаги рисоалар муаллифидир. Маълумотларга қараганда унинг 12 минг байтдан ортиқ шеър — лари мавжуд. ЎзР ФА Шарқшунослик институтининг қўлёзмалар фондида унинг араб тили грамматикасига оид "Нафъ ут — толиб" шарҳи" (1912 й.), "Маданият ва вазоиф" (1915 й.), "Амсила ва иълол" (1912 й.), "Девони Васлий туркий" (1912 й.), "Адаб уд — дин" (1915 й.), "Ҳижоб ул — Вожиб", "Ал — калом ул — афҳам фи мано — қиби — л — Имоми — л — Аъзам",<sup>1</sup> "Фавоид ул — Мабсут" (1909 й.), "Асос ул — ислом" (1904 й.), "Шарҳи рубоийёти Жомий" (1912 й.), "Девони форсийи Васлий" (1909 й.), "Мебояд писандид таржимаси" (1913 й.), "Асл ул — аҳком" (1904 й.), "Муқаддимат ун — наҳв" (1917 й.), "Боқмоқ керак" (1913 й.), "Ибодати исломийа" (1913 й.) каби ўзи ёзган ва таржима қилган асарлари сақланмоқда.

Васлий асарлари рўйхатининг ўзи унинг серқирра ижод соҳиби ва маърифатпарвар инсон эканини кўрсатиб турибди.

Васлий Самарқандий ўз замонида машҳур ургутлик шайх Эшон Валихон билан таниш бўлган ва у билан алоқада бўлган. Мазкур Эшоннинг ўғли Саййид Муҳ — йиддинхон ҳам ўз даврининг йирик шайхларидан бўлиб, нақшбандия тариқатининг ривожланишига катта ҳисса қўшган. Саййид Муҳйиддинхоннинг ўғли Қутбуддинхон етук олим ва шоир бўлиб, Тошкентда Тил ва адабиёт

---

<sup>1</sup> Қаранг: Васлий Самарқандий. Ал — калом ул — афҳам фий мноқиби — л — имоми — л — Аъзам. Нашрга тайёрловчилар М.Умар, М.Ҳасаний. Т., 1991.

институтида фаолият кўрсатган.

2002 йилда Саййид Валихон, Саййид Муҳйиддинхон ва Саййид Қутбуддинхонга бағишланган илмий анжуман бўлиб ўтди. Самарқанд ва Ургутдаги Чорчинорда бўлиб ўтган бу анжуманда кўплаб олимлар иштирок этдилар. Шу муносабат билан “Ҳикмат ва ибратдан инган маъ – рифат” номли мақолалар тўплами (Самарқанд, 2002) нашр қилинди. О.Самариддинхон, М.Ҳусаннинг “Маъ – рифатга бағишланган умр” (Т., “Янги аср авлоди”, 2002) рисоласи чоп этилди. “Шайх Қутбий мақомотлари” (О.Самариддинхон. Т., “Янги аср авлоди”, 2001) рисоласи ҳам шулар жумласидандир. Бундан ташқари Қутбуддин – хоннинг шеърларини ичига олган “Ман зи хатти қаламат омадаам” (Т., “Янги аср авлоди”, 2001) китоби нашр этилди.

Шайх Муҳйиддинхон ҳақида ёзилган биринчи китоб Абул Баракот Абдуғафур ибн Мулла Абдулатифнинг “Тухфат ул – аҳдон” (“Дўстларга туҳфа”) асаридир. У 1928 йилда ёзилган бўлиб, унда Шайх Валихон, Шайх Муҳйиддинхон ва Шайх Қутбуддинхонлар ҳақидаги маълумотлар келтирилган.<sup>1</sup> Мазкур шайхлар ҳаёти ва умуман хожагонлар тариқати вакилларига бағишлаб ёзилган иккинчи асар эса Васлий Самарқандийнинг шеърда ёзилган “Назм ус – силсила” (“Силсиланинг назмий баёни”) китобидир.

Васлий Самарқандий “Назм ус – силсила”ни асосан Шайх Валихонга бағишлаган бўлса – да, бироқ унинг силсиласини баён қилиш жараёнида Шайх Юсуф Ҳама – доний, Абдулхолиқ Фиждувоний ҳамда унинг издошлари таржимаи ҳолларини ҳам келтиради. Асар 386 байтдан иборат бўлиб, унда жами 30 та шайх ҳақида маълумотлар мавжуд. Асар 1912 йилда Тошкентда чоп этилган.

Юқориди айтиб ўтилган ота – бола шайхлар – Вали – хон, Муҳйиддинхон, Қутбуддинхонларнинг ҳаёти ва

---

<sup>1</sup> Бу ҳақда қаранг: М.Ҳасаний, М.Маҳмудов. Эшони Ургутий ҳақидаги асар. «Ҳақиқат ва ибратдан инган маърифат» тўпламида. Самарқанд, 2002, 26 – 40 – бетлар.

ижодига бағишланган илмий анжуман муносабати билан "Назм ус – силсила" Тошкентда "Янги аср авлоди" наш – риёти томонидан 2001 йилда чоп қилинди. Уни Шайх Валихоннинг эвараси Бадидахон Муҳиддинова нашрга тайёрлаган. Рисолада асарнинг асл тожикча матни билан бирга насрий таржимаси ҳам берилган. Қуйида Юсуф Ҳамадоний ва Абдулхолиқ Гиждувоний ҳақидаги қисми ўзбек тилига таржима қилиб берилди.

## ХОЖА ЮСУФ ҲАМАДОНИЙ

Хожа Юсуфким, тариқат раҳбари,  
Ҳамадондан келдилар Формад сари.  
Бўлди асҳоблар қатори ичра ул,  
Балки аҳбоблар қатори ичра ул.  
Пири бирлан маҳрами асрор эди,  
Маҳрами асрори ул аброр эди.  
Ўзни тан зиндонидан озод этиб,  
Чун Азизи Мисрдек тавҳид етиб,  
Ул бадан зиндонидан топгач раҳо,  
Ҳақ ишқи йўлида бўлди гадо.  
Ишқи Ҳақ йўлида чун қилгач шитоб,  
Топди икки умр Зулайходек шу тоб.  
Кўнглига ваҳдат нури солди олов,  
Занги дил кетди кўнгилдан чун қиров.  
Арш сорига айлагач парвоз ул,  
Чун малакка бўлдилар ҳамроз ул.  
Йўллагач пир нури огоҳий сари,  
Етди илми моҳдан то моҳий сари.

## ХОЖА АБДУЛХОЛИҚ ГИЖДУВОНИЙ

Ҳар киши қилса иродатни аён,  
Хожани бўлди муриди ногаҳон.  
Хожа Абдулхолиқи шоҳи жаҳон,  
Мавгани бўлди ани чун Гиждувон.  
Чун эшитгач Хожа Юсуф жоҳини,  
Исламоққа тушди хонақоҳини.

Ишқидин ҳар дамда ҳоли “уф” эди,  
Чун Зулайхо ошиғи Юсуф эди.  
Келди – ю жой олди хонақоҳидан,  
Кўзлари нур олди гўё моҳидан.  
Чун мурид бўлди – ю ҳам олди сабақ,  
Кўнглини банд этди доим зикри Ҳақ.  
Аста – аста тўлди қалб анвор ила,  
Ботини ганжинаи асрор ила.  
Айлагач муршид анга илтифот,  
Нури нисбат қалбида топди ҳаёт.  
Хожалик муршидидан бўлгач нишон,  
Васфи ҳам бўлди ани Хожа Жаҳон.  
Хожаи Хизр олдида ҳозир эди,  
Жумла сирлар анга чун зоҳир эди.  
Зикри хуфя таълимин қилди баён,  
Олдилар ёд борини Хожа Жаҳон.  
Ғиждувон обод бўлгач ҳар нафас,  
Жам бўлди аҳди ирфон бунда бас.

## САЪИД НАФИСИЙ ҒИЖДУВОНИЙ ҲАҚИДА

Эроннинг машҳур олими, кўплаб илмий – тарихий асарларнинг муаллифи Саъид Нафисий Абдулқодир Ғиждувонийнинг ҳаёти ва илмий фаолияти билан ҳам шуғулланган. Олим Ғиждувонийнинг “Рисолаи соҳибия” (“Дўстлик рисоласи”)нинг нусхаларини топиб, уларни ўзаро солиштириб, тасҳиҳ қилиб (тўғрилаб) нашр эт – тирган ва унга илмий муқаддима ҳам ёзган.

Маълумки, “Рисолаи соҳибия” деб аталган бу рисола Ғиждувонийнинг ўз пири Хожа Юсуф Ҳамадоний ҳақида ёзган асаридир. Бу рисола кўпроқ “Мақомоти Хожа Юсуф Ҳамадоний” (“Хожа Юсуф Ҳамадоний мақомо – ти”) деган ном билан машҳур. Унда Ҳамадонийнинг ту – гилгандан то вафотигача олиб борган фаолияти, Ғижду – вонийнинг бу зот билан учрашуви, Аҳмад Яссавий, Ан – доқий ва Баррақийларнинг Ҳамадонийга мурид бўлган –

ликлари ҳақидаги маълумотлар ўз ифодасини топган.<sup>1</sup>

Саъид Нафисий асарга муқаддима ёзган бўлиб, у муқаддимада тасаввуф тарихи ва унда ҳукм сурган улус шайхлар ҳақида тўхталади. Улар томонидан ёзилган асарларнинг аҳамияти, тили ва тақдири ҳақида баён қилади. Сўнг бевосита Ғиждувоний ва Ҳамадоний ҳақида сўзлаб, "Соҳибиййа" асари ҳақида фикр юритади. Саъид Нафисий Ғиждувоний ва Ҳамадоний ҳақидаги маълумотларни бизга маълум бўлган "Нафаҳот", "Рашаҳот" ҳамда "Соҳибиййа" асарининг ўзига суянган ҳолда баён қилади. Бу маълумотларни биз юқоридаги асарлардан тўлиқ таржима қилган бўлсак — да, бироқ олимнинг мақоласидаги айрим маълумотларни бу ерда қисқартириб келтиришни лозим топдик.<sup>2</sup>

## **"РИСОЛАИ СОҲИБИЙЙА"ГА МУҚАДДИМА**

Тасаввуф аҳли ёзган рисоалардан бири бугун қўлимизда турган мўъжазгина "Соҳибиййа" рисоласидир. У Хожа Абу Яъқуб Юсуф Ҳамадонийнинг мақомоти ва маноқиби (ҳаёт йўли ва тутган ўрни) ҳақида бўлиб, у мазкур шайхнинг муриди ва ўринбосари Хожа Абдулхолиқ Ғиждувоний томонидан ёзилган.

Абу Яъқуб Юсуф Ҳамадоний ва Абдулхолиқ Ғиждувоний тариқатнинг машҳур кишиларидан бўлиб, улардан сўнг Баҳоуддин Нақшбанд бу тариқатни тўлдирди ва мукаммаллаштирди. Шундан сўнг у нақшбандийлар ёки нақшбандия номи билан машҳур бўлди. Натижада энг катта тасаввуф ҳалқаларидан бирини ташкил этиб, асрлар давомида Марказий Осиё, Мовароуннаҳр, Афғонистон, Туркистон, Ҳиндистон, Ироқ, Эрон, Туркия ва Шимолий Африкада кенг тарқалди.

---

<sup>1</sup> Тўлиқ маълумот олиш учун қаранг: Хожаи Жаҳон — Хожа Абдулхолиқ Ғиждувоний. Нашрга тайёрловчи, таржимон ва изоҳлар муаллифлари М.Ҳасаний ва Г.Музаффарова. Т., «Навруз», 1994.

<sup>2</sup> Рисола Техронда 1332 ҳижрийда «Фарҳанги Эрон — Замин» номли тўпламнинг 1 — жилдида эълон қилинган.

Баҳоуддин Нақшбанддан аввал ўтган кўпгина машо — йихлар бўлиб, улар Нақшбанднинг салафлари ҳисобла — нади. Бу шайхлар “хожа” деган лақаб билан аталган ва уларнинг барчаси эса “хожагон” деб аталган. Уларнинг тариқалари эса “тариқаи хожагон” деб ном олган. Нақшбанднинг тариқаси Боязиди Бистомийга тақалади. Ва бу шайхларнинг барчаси ўнбешта бўлиб, улар “хо — жагонлар” дейилган.

“Рисолаи соҳибийя”да фаолияти баён қилинган Хожа Абу Яъқуб Юсуф ибн Аййуб Ҳамадоний эса Шайх Абу Али Фузайл ибн Муҳаммад Формадийнинг (вафоти 477/1084) муриди ва халифаси эди. Ҳанафийя мазҳабида эди. 440/1048 йили туғилиб, Ҳиротдан Марвга кетаётиб, 535/1140 йилда вафот этган. Қабри Марвдадир. Унинг Баррақий, Андоқий, Аҳмад Яссавий ва Абдулҳолиқ Гиж — дувоний каби тўртта халифаси бор эди.

Хожа Абдулҳолиқ Гиждувоний Гиждувон аҳлидан эди. Гиждувон Бухородан олти фарсах узоқда жойлашган катта қишлоқ бўлиб, “ҳафта бозор” номи билан ҳам машҳур эди. Отаси Абдулжамил улуғ олим кишилардан эди. Баъзи китобларда унинг номини Абдулжалил деб нотўғри ёзадилар. Хизр (а.с.) Румнинг Малотия шаҳарида унинг туғилишидан башорат берган. Шунга асосланиб айтиш мумкинки, демак у Малотияда туғилган. Аммо баъзилар уни Гиждувонда туғилган дейдилар. У аввало Бухорода таълим олган ва Имом Садриддиндан тафсири бўйича дарс олган.

Дорошукуҳ “Сафинат ул — авлиё” китобида унинг вафотини 575/1179 йил деб кўрсатади. “Ҳазинат ул — асфиё” муаллифи эса у ҳақда мана бу қитъани айтган:

Абдулҳолиқ Гиждувоний шайхи Ҳақ,  
Рафт аз дунё ба фирдавси барин.  
Интиқолаш “Офтоби комил” аст,  
Ҳам бафармо “матлаъи нури йақин”.

Боз "маҳбуби набийи мужтабо",  
Низ "тож ул – авлиё, маҳдийи дин".<sup>1</sup>

"Офтоби комил" ("комил қуёш), матлаъи нур йақин"<sup>6</sup> (ишонч нурини чиқиш жойи), "маҳбуби набийи мужтабо" (Мустафо набийнинг маҳбуби) ва "тож ул – авлиё, маҳдийи дин" (авлиёлар тожи ва диннинг ҳидоятга солувчиси) жумлаларининг барчасидан абжад ҳисоби бўйича 575/1179 йил чиқади. Шунинг назарда тутмоқ лозимки, "Ҳазинат ул – асфиё" китобининг муаллифи кейинги асрларда яшаган бўлиб, ўзи кўрган китоблардан шу сани топиб, қитъага айлантирган. Бошқа китобларда Ғиждувонийнинг вафоти 617/1220 экани ёзиладики, бу йил тўғридир. Чунки Ғиждувонийнинг пири Абу Юсуф Ҳамадоний 535/1140 йилда вафот этган. Ғиждувоний пиридан сўнг кўп йил яшаган ҳамда унинг тўртинчи халифаси эди. Абу юсуф Ҳамадонийдан сўнг Андоқий, Аҳмад Яссавийлар пир бўлганлар.

Шундан маълумки, Ғиждувоний пиридан сўнг узоқ вақт ҳаёт бўлган. Чунинчи Андоқий 552/1157 йилда, Аҳмад Яссавий 562/1166 йилда вафот этганлар. Уларнинг вафотидан сўнггина Ғиждувоний иршод мақомига ўтирган бўлиши керак.<sup>2</sup> Бундан ташқари, у ўзининг "Соҳибийа" рисоласининг икки жойида 600/1203 йил сана сини тилга олади, демак у 600 йилда ҳам тирик бўлган.

Ғиждувонийнинг ёзган асарлари ҳам бўлиб, улардан бири "Васиятнома"дир. Уни иккинчи халифаси Хожа Авлиёи Кабирга атаб ёзган. Унинг бир қисми Фахруд –

---

<sup>1</sup> Мазмуни:

Ҳақиқий шайх Абдулҳолиқ Ғиждувоний,  
Бу дунёдан кетди фирдавс жаннати сари.  
Вафоти «офтоби комил»дир,  
Яна «Матлаъи нурн йақин»дир.  
Яна «Маҳбуи набийи мужтабо»,  
Яна «Тож ул – авлиё, маҳдийи дин»дир.

<sup>2</sup> Муаллиф бу ерда хатога йўл қўйган. Ғиждувоний Аҳмад Яссавий тирик пайтида, яъни Туркистонга кетгач, пирлик мақомига ўтирган. М.Х.

дин Али Сафийнинг "Рашаҳот" китобида таржимаи ҳоли билан бирга келтирилган. Иккинчиси мазкур "Соҳи — биййа" рисоласидир.

Ғиждувоний форс тилида шеърлар ҳам айтган. Бошқа кўпгина сўфий шоирлар каби ундан ҳам фақат рубоий — лар қолган. Унинг номи билан машҳур бўлган қуйидаги рубоийлар мавжуд:

Ғар дар дилат аз каси шикоят бошад,  
Дарди дили ту аз ў бағоят бошад.  
Зинҳор ба интиқом машғул машав,  
Бадро бадийи хеш кифоят бошад,  
(Дилингда бирор кимсадан шикоят бўлса,  
Ундан кўнглингни оғриғи бағоят оғир бўлса,  
Зинҳор ўч олиш билан машғул бўлмаки,  
Унга ўзининг ёмонлиғи етарлидир)

Рў дар сафи дўстони мо бошу матарс,  
Хок дар остони мо бошу матаре.  
Ғар жумла жаҳон ба қасди жонат хезанд,  
Дил дор қавий — у з — они мо бошу матарс.  
(Дўстларимиз томон юз қўйгину қўрқма,  
Остонамиз тупроғи бўл — у қўрқма.  
Жумла жаҳон сенга қарши қасд қилсалар,  
Дилни маҳкам тутиб, бизники бўл — у қўрқма)

Бар дўст мубораким — у бар душман шум,  
Дар жанг чу оҳаним — у дар сулҳ чу мум.  
Андар таҳи кўҳи Ғиждувон манзили мост,  
Шамшири ду рўйа мезаним то дари Рум.  
(Дўстлар учун муборакмизу душманлар  
учун бахтсизлик,  
Жангда темирдекмиз, сулҳда мумдек (юмшоқ)миз.  
Манзилимиз Ғиждувон тоғи этагидир,  
То Рум остонасигача икки томони кесадиған  
шамшир каби кесамиз)

Дарвишки, нишаста дар кўҳу дара,  
Онжо ки палангу шер аз ў даргузара.  
Пирони қавий дораму мардони сара,  
Ҳар кас ки ба мо каж нигара жон набара.  
(Тоғ ва дараларда ўтирадиган дарвишлармиз,  
Паланг ва шер турадиган жойлардан ўтамиз.  
Кучли пирлар ҳамда сара мардларимиз бор,  
Кимки бизга эгри боқса саломат кетолмайди.

Чун мегузарад умр кам озорий беҳ,  
Чун медиҳадат даст некукорий беҳ.  
Чун киштаи худ ба дасти худ медарвӣ,  
Тухми, ки некутар аст агар корий беҳ.  
(Умр ўтар экан, кам озор бўлмоқ создир,  
Қўлингдан келар экан, яхши иш қилганинг  
создир.  
Ўз экканингни ўз қўлинг билан ўрар экансан,  
Яхшироқ бўлган уруғни экканинг создир).

## ҒИҶДУВОНИЙ ҲАҚИДА ҚАСИДА

Тариқат — и Хожагон сардори Ғиждувоний,  
Ушбу йўлнинг қуввату мадори Ғиждувоний,  
Тасаввуф бир боғ бўлса баҳори Ғиждувоний,  
Дил уйининг сафоси — оҳори Ғиждувоний,  
Олимлар ичра дурри шаҳвори Ғиждувоний.

Абдулжамил бош бўлган хонадонда туғилди,  
Илму ирфон гуллаган бир замонда туғилди,  
Тупроқлари муборак ошиёнда туғилди,  
Бухоройи шарифда — Ғиждувонда туғилди,  
Яшин каби ёйилди осори Ғиждувоний.

Ҳазрати Хизр бўлди ушбу йўлда жиловдор,  
“Зикри хуфия” йўлин қилди анга ошкор,  
Ҳамадоний муршидга айладилар уни ёр,  
Икки зот мулоқотин қилди анда ихтиёр,  
Хизр эди доимо ғамхори Ғиждувоний.

Камолоти бобида Ҳамадоний бош бўлди,  
Илму ирфон ўргатиб, анга кўзу қош бўлди,  
Юрагини ёритди, гўёки қуёш бўлди,  
Яссавию Баррақий, Андоқий йўлдош бўлди,  
Кўтарилди қалбидан ғубори Ғиждувоний.

Ҳамадоний ўргатди, недур “Назар бар қадам”,  
“Сафар дар ватан” ичра қандай маъно мужассам,  
Ёки нимадур ўзи, десанг, агар “Ҳуш дар дам”,  
Ё “Хилват дар анжуман” да қандай хислат эрур жам,  
Буларнинг бари бўлди шиори Ғиждувоний.

Ғиждувоний буларга “Ёдкард” ни зам айлади,  
Орқасидан “Бозгашт” ни “Ёдкард” га жам айлади,  
“Нигоҳдошт” ни ҳам қўшиб, яна кўркам айлади,

"Ёддошт" ни ёдга солиб, дилни хуррам айлади,  
Кундан — кунга кўпайди афкори Ғиждувоний.

Баррақийнинг етишгач олам аро вафоти,  
Андоқийнинг бошланди муршидликда ҳаёти,  
Яссавийга етишди сўнг пирлик илтифоти,  
Туркистонга йўл олгач, бироқ, Яссавий оти,  
Пирлик тахтининг бўлди сардори Ғиждувоний.

Пири ҳақида ёзди сўнг китоби "Мақомот",  
"Одоби тариқат" и бу кунгача барҳаёт,  
"Гуфтори Ғиждувоний" элга буюк элтифот,  
Шеърларидан тилларга етар асалу набот,  
Ғиждувоннинг бу ширин гуфтори Ғиждувоний.

"Мақомот" да пирининг ҳолини баён қилди,  
Фикру пандини, қийлу қолини аён қилди,  
Наслу насаби, моҳу солини баён қилди,  
Риёзат бирла "илми ҳол" ини баён қилди,  
Анда баёнин топди иқрори Ғиждувоний.

"Гуфтори Ғиждувоний" ичра ажиб ҳикматлар,  
Руҳига озиқ олур айласа ким диққатлар,  
Юракдан кетар барча номувофиқ иллатлар,  
Юз бермагай кишида, амал қилса, зиллатлар,  
Ҳикмат билан суғоргай анҳори Ғиждувоний.

Баён қилинмиш анда, тавбаким, бир жаҳондур,  
Шайху мурид нимадур, зикрда не пинҳондур,  
Муҳаббатгу садоқат, сабру ризо, иймондур,  
Шукр ила таваккул Яратгандан эҳсондур,  
Тафвизу таслим бари гуфтори Ғиждувоний.

"Одоби тариқат" да ўз йўлини баён қилди,  
Авлиёи Кабирга барини аён қилди,  
Маънавий ўғли учун туҳфаи жаҳон қилди,  
Ушбу рисола бирла кўпни нуктадон қилди,  
Шогирдидан қизиди бозори Ғиждувоний.

Унга деди, бунайя<sup>1</sup>, элингни эъзоз айла,  
Катга кичикка хулқу атворингни соз айла,  
Раҳму мурувват билан қалб уйин пардоз айла,  
Вадаларга вафо қил, яхшини ҳамроз айла,  
Яхшилик денгизининг дурбори Фиждувоний.

Мовароуннаҳрга ёйди илму ирфонни,  
Ўзига ром айлади барча аҳли замонни,  
Шогирдлари лол қилди шайху шоби жаҳонни,  
Кўқларга кўтардилар шуҳрати Фиждувонни,  
Кундан – кунга очилди гулзори Фиждувоний.

Элда бўлди доимо "Ҳубб ул – ватан" шиори,  
Фиждувонга аталган бордур неча ашғори,  
Кеча – кундуз бўлдилар элу юртнинг ғамхори,  
Ожизу бечоралар юрагининг мадори,  
Ҳеч кимсага етмади озори Фиждувоний.

Хожа Аҳмад Сиддиқим, тўрт халифа аввали,  
Хожа Авлиё Кабир юрагининг зарҳали,  
Хожа Сулаймон эса лаззатию асали,  
Хожа Орифи Ревгар бу бобда энг сарҳали,  
Ушбу тўртга халифа нисори Фиждувоний.

Фойдалар топди ундан Баҳоуддин Нақшбанд,  
Нақшбанднинг кўнглига нақшини айлади банд,  
Бу улуғ пир фикридан бўлди улуғ баҳраманд,  
Фармонига бўлдилар бир умрлик мустамад,  
Юрагига жо бўлди асрори Фиждувоний.

Фиждувоний йўлини айладилар бардавом,  
Амалга оширмоқда кўрсатди кўп эҳтимом,  
Саккизта қоидани элга сингдириб мудом,  
Яна уч қоидани баён айлаб субҳу шом,  
Юрагига ёғилди анвори Фиждувоний.

---

1. Фиждувоний шогирди Авлиёи кабирга «ё бунайя» (эй ўғилчам) деб мурожаат қилган.

Ўша учтадан бири "Вуқуфи замоний" дур,  
"Вуқуфи ададий" си қоидаи сонийдур,  
"Вуқуфи қалбий" эса бир сирри ниҳонийдур,  
Жами ўн бир қоида маънода жаҳонийдур,  
Нақшбандга сингиди атвори Гиждувоний.

Гиждувоний ҳақида ёзилди бир "Маноқиб",  
Бир ажойиб асарки, тўймагай киши боқиб,  
Муаллифи Фазлуллоҳ, ёзди жонини ёқиб,  
Ўқиганга келади Илоҳий нурлар оқиб,  
Бошдан — оёқ муҳаббат изҳори Гиждувоний.

Гиждувоний ҳақида ёзилди бир "Мақомот",  
"Мақомот" ким, кишига бахшида айлар ҳаёт,  
Пирнинг улуғ ишлари топибдур анда исбот,  
Унинг ҳар бир сўзлари оғизга қанду новвот,  
Жаҳонда йўқдур асло такрори Гиждувоний.

Гиждувонинг муборак ушбу Қутб ул — ақтоби,  
Ҳатто бизнинг кунгача сўнмагандир офтоби,  
Яна юзлаб асрга етгай ёзган китоби,  
Эй Маҳмуд, эл қалбида пирнинг эзгу хитоби,  
Истиқлолдан гул очди баҳори Гиждувоний.

## МУНДАРИЖА

Ғиждувоний илм аҳллари хотирасида.....	3
Муҳаммад Порсо Ғиждувоний ҳақида.....	7
Абдурахмон Жомий Ғиждувоний ҳақида.....	11
Али Сафий Ғиждувоний ҳақида.....	17
Муҳаммад Толиб Ғиждувоний ҳақида.....	22
Носириддин ал – Ҳанафий Ғиждувоний ҳақида.....	26
Муҳаммад Дорошукуҳ Ғиждувоний ҳақида.....	29
Мавлавий Фулом Сарвар Ғиждувоний ҳақида.....	31
Халил Иброҳим Сорий ўғли Ғиждувоний ҳақида.....	34
Васлий Самарқандий Ғиждувоний ҳақида.....	37
Саъид Нафисий Ғиждувоний ҳақида.....	40
Ғиждувоний ҳақида қасида. М.Ҳасаний.....	46

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ  
АБУ РАЙҲОН БЕРУНИЙ НОМИДАГИ  
ШАРҚШУНОСЛИК ИНСТИТУТИ  
МАХПИРАТ НОМИДАГИ ЎРТА ОСИЁ ХАЛҚЛАРИ  
ТАРИХИ ИНСТИТУТИ

Маҳмуд ҲАСАНИЙ ва Каромат ҚИЛИЧЕВА

## ҒИЖДУВОНИЙ ИЛМ АҲЛЛАРИ ХОТИРАСИДА

Тошкент, ЎзР ФА «Фан» нашриёти, 2003.

Чоп этиш учун масъул: Ҳайдарбек БОБОБЕКОВ  
Мусаҳҳиҳа Нигора ХОЛБОЕВА  
Компьютер оператори Мақсуда ОМОНОВА

Теришга берилди 2003.3.04. Босишга рухсат этилди  
2003.29.04. Бичими 60 x 84<sup>1</sup>/<sub>16</sub>. Офсет қоғози. Шартли  
босма табоғи 1,62. Нашр табоғи 3,1. Адади 400. Буюртма  
№ 70 Баҳоси келишиган нарҳда.

Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси  
«ФАН» нашриёти. Тошкент. Я.Фулломов кўчаси, 70.

Махпират номидаги Ўрта Осиё халқлари тарихи ин-  
ституту. Тошкент. Юнусобод, 18—14—17.

Республика фан ва технологияси марказининг бос-  
махонасида чоп этилди. Тошкент. 700027. Олмазор, 171.

Китоб Махпират номидаги Ўрта Осиё халқлари  
тарихи институтининг компьютер марказида тайёрланган  
оригинал — макет асосида босилди.